

Міністерство освіти та науки України
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука»
Історико-філологічний факультет
Кафедра романо-германської філології

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»
МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ МОНОГРАФІЧНОЇ ТЕМИ
НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
(НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА)**

Виконав:

здобувач історико-філологічного факультету
спеціальності:

014 Середня освіта (Мова і література
(англійська));

014.02 Середня освіта (Мова і зарубіжна
література (англійська))

Ніколаєнко Роман Олександрович

Керівник:

к.п.н., доцент Овдійчук Л. М.

Рецензент:

к.ф.н., доцент кафедри методик
викладання і змісту освіти
РОШПО Лавренчук В. П.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОНОГРАФІЧНОЇ ТЕМИ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	10
1.1. Монографічна тема у шкільному вивченні та її складові.....	10
1.2. Особливості вивчення біографії письменника на уроках зарубіжної літератури.....	14
1.3. Методичні засади вивчення творчості митця на уроках зарубіжної літератури.....	21
Висновки розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄПИС І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДЖОЗЕФА КОНРАДА: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ.....	31
2.1. Біографія Джозефа Конрада у першоджерелах та літературознавчих дослідженнях.....	31
2.2 Творчість Джозефа Конрада як оригінальне явище модерної культури.....	36
2.3. Методичні засади вивчення творчості митця на уроках зарубіжної літератури.....	41
Висновки розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ МОНОГРАФІЧНОЇ ТЕМИ «ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ ДЖОЗЕФА КОНРАДА» НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 9 КЛАСІ.....	46
2.1. Педагогічна діагностика готовності учнів до вивчення біографії	

письменника на уроці зарубіжної літератури та експериментальний урок з вивчення життєпису Джозефа Конрада.....	46
2.2. Діагностика та експериментальна методика вивчення повісті Джозефа Конрада «Серце пільми» на уроках зарубіжної літератури.....	59
2.3. Визначення ефективності експериментальної методики вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» на уроках зарубіжної літератури у 9 класі.....	83
Висновки до розділу 3.....	88
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	102

УДК 373.3.001.76:801.82 [Джозеф Конрад]

Ніколаєнко Роман Олександрович
МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ МОНОГРАФІЧНОЇ ТЕМИ
НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА)

У роботі розкрито наукові основи вивчення монографічної теми на уроках зарубіжної літератури та її складових: біографії, загальної творчості письменника і твору, який визначений програмою для текстуального опрацювання. Проаналізовано літературознавчі й методичні аспекти дослідження життєвого і творчого шляху Джозефа Конрада та вивчено стан проблеми у навчально-методичних джерелах і шкільній практиці. Автором розроблено й теоретично обґрунтовано експериментальну методика вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада у закладах освіти» та компоненти, критерії, показники її ефективності. Апробовано вивчення біографії Джозефа Конрада за новими підходами та опрацювання повісті «Серце пільми» за відповідними етапами із застосуванням традиційних та інноваційних методів, прийомів і засобів аналізу художнього твору. Доведено позитивний вплив пропонованої методики на рівень засвоєння означеної монографічної теми, ключових та предметних компетентностей.

Ключові слова. Біографія, творчість, Джозеф Конрад, повість «Серце пільми», етапи вивчення художнього твору, аналіз твору.

Nikolayenko Roman Oleksandrovych

METHODOLOGY FOR STUDYING A MONOGRAPHIC TOPIC AT FOREIGN LITERATURE LESSONS (ON THE EXAMPLE OF JOSEPH CONRAD'S LIFE AND WORK)

The work reveals the scientific foundations of the study of the monographic topic in the lessons of foreign literature and its components: biography, general creativity of the writer and the work, which is determined by the program for textual processing. The literary and methodological aspects of the study of Joseph Conrad's life and creative path were analyzed, and the state of the problem in educational and methodological sources and school practice was studied. The author developed and theoretically substantiated the experimental method of studying the monographic topic "Life and creativity of Joseph Conrad in educational institutions" and its components, criteria, indicators of effectiveness. The study of Joseph Conrad's biography using new approaches and the development of the novel "Heart of Darkness" according to the appropriate stages with the use of traditional and innovative methods, techniques and means of analyzing the work of art have been tested. The positive impact of the proposed methodology on the level of assimilation of the specified monographic topic, key and subject competencies has been proven.

Keywords. Biography, creativity, Joseph Conrad, the story "Heart of Darkness", stages of studying the work of art, analysis of the work.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Літературна освіта у закладах загальної середньої освіти нині сформована таким чином, що дає знання про етапи розвитку красного письменства від древніх часів до сучасності та про найяскравіших репрезентантів цих періодів. Таким чином у 9-11 класах історія зарубіжної літератури вивчається за допомогою оглядових та монографічних тем. Оглядові теми розкривають певний літературний період на фоні політичних подій, соціально-економічних, культурно-мистецьких здобутків, наукових винаходів. У процесі опрацювання матеріалу на уроках з'ясуємо основні стильові напрями, творчі методи, жанри, які виникли чи трансформувалися. Монографічні теми мають іншу мету – представити найбільш значимі і найбільш характерні твори цього періоду та їхніх авторів. Особливості вивчення монографічної теми в школі знаходимо у працях Н. Волошиної, О. Ісаєвої, Л. Мірошниченко, В. Неділька, К. Сторчака, Є. Пасічника, О. Телехової, Б. Степанишина, В. Дробота. Окремі аспекти розгляду життя та творчості письменника на уроці подано у методичних статтях С. Васюти, Л. Овдійчук, А. Ситченка, Г. Токмань, Н. Філіппової, В. Халіна, та ін.

Життя і творчість Джозефа Конрада, класика англійської літератури, поляка, який народився в Україні, ще не було предметом вивчення у закладах загальної середньої освіти. За програмою «Зарубіжна література. 6-9 клас» 2022 р. [20] життя і творчість Джозефа Конрада пропонується для вивчення у 9 класі в контексті теми «Нові обрії європейського роману» (Юзеф Теодор Конрад Коженювський) (1857 – 1924). «Серце п'тьми». «Серце п'тьми» – пригодницький роман про мандрівку моряка Марлоу Центральною Африкою. Засудження у творі жакливіх наслідків колоніальної політики європейців. Образ Африки в романі. Протиставлення цивілізації й природи у творі. Сенс назви твору. [20]

Життя і творчість англійського письменника було предметом досліджень багатьох науковців: О. Больмана, А. Вайта, Л. Герка, А. Гіллона,

К. Каплана, П. Мелліоса, З. Найдера, Дж. Петерса, Дж. Стейпа, Р. Фарна, Л. Шнодера.

В Україні зацікавленість життям і творчістю митця мала краєзнавчий характер, оскільки Юзеф Теодор Конрад Коженювський народився в Україні в с. Терехове, неподалік м. Бердичів, дитячі роки провів на Вінничині у маєтку Т. Бобровського, перебував і на Одещині.

Актуалізувалися дослідження про Джозефа Конрада, його творчість у 2017 р., коли у Бердичеві було проведено наукова-практичну конференцію «Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять» до 160-річчя від дня народження письменника. За матеріалами конференції було видано збірник, у якому акумульовано наукові доробки з актуальних питань конрадознавства (Т. Бабійчук, Є. Васильєв, С. Гальчак, Є. Єршов, Л. Козубенко, Л. Овдійчук) та з методики вивчення життя і творчості Джозефа Конрада у закладах освіти (Т. Бабійчук, С. Васюта, О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Куцевол, Н. Любарець, О. Петрович, І. Тригуб та ін.)

Практичні розробки уроків вивчення біографії та роману «Серце пільми» з'явилися у 2022 р. у зв'язку зі змінами у програмі «Зарубіжна література» й уведенням теми «Джозеф Конрад. Серце пільми» для вивчення у 9 класі закладів загальної середньої освіти. Зокрема, це уроки О. Лиховид, Н. Любарець, Т. Соловйової, О. Фарімець. [36, 41, 62, 69]

Критичний аналіз методичної літератури дає підстави зробити висновок про те, що монографічна тема «Вивчення життя і творчості Джозефа Конрада у закладах середньої освіти» у цілісному вигляді не була предметом дослідження, що й зумовило вибір теми магістерської роботи **«Методика вивчення монографічної теми на уроках зарубіжної літератури (на прикладі життя і творчості Джозефа Конрада)»**.

Мета дослідження полягає у розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада у закладах освіти».

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- з'ясувати основні теоретико-методичні аспекти вивчення монографічних тем у закладах загальної середньої освіти;
- проаналізувати літературознавчі дослідження життєвого і творчого шляху Джозефа Конрада;
- вивчити стан проблеми у навчально-методичних джерелах та шкільній практиці;
- розробити й обґрунтувати експериментальну методику вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада у закладах освіти» та компоненти, критерії, показники її ефективності;
- перевірити ефективність запропонованої методики на практиці.

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес на уроках зарубіжної літератури у закладах освіти.

Предметом дослідження є зміст, форми, методи і прийоми вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» на уроках зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти.

Гіпотеза дослідження: вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» буде ефективним, якщо:

- буде розроблено методичний супровід: конспекти уроків з теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» відповідно до структурних елементів монографічної теми: біографія і загальний огляд творчості, текстуальне вивчення художнього твору за певними етапами;
- біографія письменника буде вивчатися через першоджерела й акцент буде робитися на особистості письменника, його характері, освіті, сфері діяльності, обдаруваннях, захопленнях, світогляді;
- вивчення художнього твору буде відбуватися із врахуванням етапів: підготовка до сприйняття, читання, аналіз твору, підсумки, та специфіки мариністичного роману в неоромантичному стилі;
- моделюватимуться такі типи занять, методи, прийоми, форми роботи, які забезпечуватимуть формування і розвиток ключових та предметних компетентностей учнів.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз літературознавчих, психолого-педагогічних, методичних праць з теми дослідження, аналіз змісту чинних навчальних програм, шкільних підручників, методичних посібників;
- емпіричні: діагностичні методи (анкетування, бесіди з учителями й учнями), обсерваторні методи (педагогічні спостереження, самоспостереження й аналіз уроків літератури, аналіз творчих робіт, усних і письмових відповідей учнів); експериментальні методи (констатувальний, формувальний, контрольний експеримент) для з'ясування методики;
 - математичної статистики: для статистичної обробки експериментальних даних.

Експериментальною базою дослідження став Рівненський ліцей № 13 Рівненської міської ради. Експериментом були охоплені учні дев'ятих класів (9-А, 9-Г). Дослідження проводилось протягом трьох етапів упродовж 2022-2024 рр.

На першому етапі опрацьовувалися психолого-педагогічна, літературознавча, методична література з окресленої проблеми, визначались об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження. На другому етапі. проводилося опитування та аналізувались його результати, розроблялася методика експериментального вивчення монографічної теми. На третьому етапі проводилося експериментальне навчання з метою перевірки ефективності пропонованої методики, аналіз результатів, здобутих у процесі навчання, формулювалися й уточнювалися основні висновки та положення, оформлявся текст магістерської роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у цілісному вигляді теоретично обґрунтовано і розроблено монографічну тему вивчення

життя і творчості Джозефа Конрада на уроках зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає в підвищенні ефективності навчально-виховного процесу в школі, літературної освіти старшокласників.

Розроблені конспекти уроків та методичний супровід (таблиці) можна рекомендувати для використання у практиці роботи вчителів зарубіжної літератури та на практичних заняттях з «Методики навчання зарубіжної літератури».

Апробація результатів дослідження. Окремі розділи та дослідження в цілому обговорено на засіданнях кафедри мови та української літератури та студентського наукового товариства «Пошук», на заняттях з курсу «Методика викладання зарубіжної літератури у закладах освіти».

Результати наукового дослідження було репрезентовано на Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців «Лінгвістика й лінгводидактика: здобутки і перспективи розвитку», м. Одеса, 01–02 грудня 2023 р. Підготовлено до друку тези «Особливості вивчення життя і творчості Джозефа Конрада на уроках зарубіжної літератури».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи 120 сторінок, основного тексту 92 сторінки. Список використаних джерел складає 85 найменувань.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МОНОГРАФІЧНОЇ ТЕМИ НА ЗАСАДАХ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Поняття про монографічну тему та її складові

Чинні програми із зарубіжної літератури для закладів загальної середньої освіти передбачають вивчення монографічних тем в обсязі, відповідному завданням і меті вивчення. [20, 21, 22] У 8–9 класах за програмою «Зарубіжна література. 6-9 класи» упроваджено історико-літературний й жанрово-родовий принципи. «Літературні явища презентуються учням 8-9 класів у перебігу літературного процесу, у розвитку національних літератур та їхніх взаємозв'язках, у широкому контексті культури. У 8–9 класах учні знайомляться з основними етапами літературного процесу на тлі світової культури, зі специфічними особливостями різних родів і жанрів літератури в хронологічній послідовності, навчаються розрізняти різні жанри, аналізують та інтерпретують художні твори не тільки в аспекті їхньої проблематики, а й художньої вартості. Твори, запропоновані для вивчення в програмі із зарубіжної літератури, відповідають віковим особливостям учням, вони не є надто об'ємними і складними для сприймання. Отримавши основні уявлення про перебіг літературного процесу у 8–9 класах із текстуальним вивченням окремих вершинних творів (доступних для їхнього віку), учні зможуть поглибити ці уявлення протягом наступного етапу навчання – у профільній школі». [20, С.12-13]

Укладачі програми передбачили для здобувачів середньої освіти 8-9 класу вивчення загальних уявлень про перебіг літературного процесу за періодами: античності, Середньовіччя і Відродження, класицизму, просвітництва, романтизму, реалізму. Авторами програми запропоновано для текстуального опрацювання художні твори і явища, які репрезентують певну добу і водночас відповідають особливостям цього віку.

У 2022 року у зв'язку з військовою агресією росії було внесено зміни до змісту програми: замість творів російських авторів уведено літературні тексти європейських письменників. За програмою 9 класу за жанрово-

родовим принципом представлено тему «Нові обрії європейського роману. Джейн Остін «Гордість і упередження», Віктор Гюго «Собор Паризької Богоматері», Шарлотта Бронте «Джейн Ейр», Джозеф Конрад «Серце пільми» (1 твір за вибором учителя). Вивчення одного з вказаних творів на уроці зарубіжної літератури передбачає також ознайомлення із життєписом автора, оглядом його творчості та текстуальне вивчення запропонованого роману. [20, С. 48]

Таким чином, у 9 класах за програмою визначено два види тем – монографічні й оглядові. Оглядові теми – це представлення певної літературної епохи з її стильовими напрямками, творчими методами, школами у контексті соціально-політичних, культурно-мистецьких історичних подій.

Кожна монографічна тема присвячена одному з видатних письменників і спрямовує на вивчення одного чи кількох зразків його творчості.

Включаючи текстуальне вивчення творчості письменника, монографічна тема буває, здебільшого, двох видів. В одному з них текстуальний аналіз передбачається як багатоплановий, детальний розгляд твору, його образної системи, ідейно-естетичної та моральної проблематики, авторської позиції, жанрових композиційних, стилістичних і мовних особливостей.

Викладання монографічної теми було предметом дослідження О. Бандури, Н. Волошиної, Ю. Ковбасенка, Л. Мірошніченко, В. Неділька, Є. Пасічника, Б. Степанишина, К. Сторчака, Г. Токмань та ін.

Основну рису монографічних тем становить поєднання в них біографії чи огляду життєвого шляху письменника з характеристикою його творчості і аналізом одного або кількох найважливіших творів. Таке поєднання забезпечує ясніше усвідомлення зв'язку життя та діяльності митця з його творчістю і глибше осмислення аналізованого твору – основного компонента програм [46, с.42]. Н. Волошина обґрунтовувала ефективність монографічного підходу у навчанні старшокласників, оскільки таким чином можна розкрити не просто біографію письменника, а митця як яскраву

особистість, як творця високохудожніх різножанрових творів, тощо, довкола центру – «текстуального» вивчення програмового твору

Б. Степанишин присвятив наукову статтю проблемі вивчення монографічної теми. [64]

Він зазначає, що елементи монографічного підходу в літературній освіті учнів маємо вже 5-6 класах. Але власне монографічні теми розпочинаються з 7 класу. До їх структури входять такі чотири складники:

- ✓ розповідь про особу письменника.
- ✓ певна кількість його творів для їх текстуального опанування.
- ✓ теорія літератури.
- ✓ твори для самостійного читання вдома.

А в 9 – 11 класах, крім цих складників, на завершення монографічної теми вноситься інформація про вшанування пам'яті письменника, значення його творчості, її світову славу, зіставлення творів з нашою дійсністю, а також написання класного чи домашнього твору.

Щоб належним чином побудувати урок літератури, треба найперше продумано його спланувати. Загальноприйнятою є така схема поурочного плану:

- 1) Тема.
- 2) Мета: навчальна, розвивальна, виховна.
- 3) Тип уроку.
- 4) Основні методи.
- 5) Засоби (унаочнення).
- 6) Джерела – критична література.
- 7) План і хід уроку.
- 8) План лекції вчителя.
- 9) Самостійна робота учнів, роздавальний матеріал.
- 10) Виявлення знань учнів, їх застосування.
- 11) Систематизація та узагальнення вивченого.

12) Домашнє завдання та його інструктаж.

Тему уроку бажано сформулювати нестандартно, а так, щоб заінтригувати учнів, викликати в їх уяві образ, адекватний ідейно-художньому змісту вивчуваного твору.

Успіх у вивченні монографічної теми значною мірою залежить і від того, наскільки правильно визначено мету кожного уроку.

Правильно, чітко визначена тема дає поштовх до обрання одного з типів уроків – сприймання художнього твору, осмислення сприйнятого, аналіз вже осмисленого, систематизація й узагальнення вже проаналізованого і формування теоретично-літературних понять, урок повторення і виявлення здобутих знань, урок застосування сформованих умінь аналізу.

Тип уроку своєю чергою спонукає до вибору одного з методів – чи то з групи словесних методів – виразно-художнього читання, активна шкільна лекція з її різновидами (вступна, оглядова, настановча, асоціативна, нарисова, підсумкова); бесіда з такими ж різновидами, чи то з групи наочних методів – ілюстрування, програвання, демонстрування, чи то з групи практичних методів – планування, тезування, конспектування, реферування, анкетування тощо. А далі в поурочному плані – і то якнай докладніше – і де план і хід уроку, за яким викладатиме вчитель і за яким працюватимуть учні [64, с. 24].

Сучасний учитель обов'язково скористається інтерактивними методами, інноваційними технологіями, тому найчастіше, у шкільній практиці словесники поєднують методи класичні й інноваційні.

У процесі опрацювання твору необхідно вивчити з учнями певні теоретичні поняття, які розкривають важливі для розуміння жанрової специфіки конкретного твору, художніх засобів, стилю, поетики загалом.

У межах монографічної теми здійснюється огляд творчості письменника. Тому вчитель має можливість не тільки ознайомити зі спадщиною митця слова, а й скерувати учнів до самостійного прочитання, анонсувавши тексти найбільш відповідні віку, уподобанням для формування

кваліфікованого читача з розвиненими естетичними почуттями, літературним смаком.

Отже, монографічна тема, як стверджують вчені, дає можливість глибше пізнати письменника, його творчість, конкретний твір,

1.2 Особливості вивчення біографії письменника

Вивчення кожної монографічної теми в школі розпочинається біографією митця художнього слова, яка має стати поштовхом до зацікавлення його творчістю.

«Продумуючи модель першого уроку вивчення монографічної теми, а саме – знайомство з письменником, учитель повинен подбати про біографічний “ключ”, який він має знайти для кожного митця незалежно від того, в якій формі проводиться урок [72, с. 34]».

Н. Волошина акцентує на тому, що вивчення біографії допомагає зрозуміти школярам своєрідність особистості письменника, його характер, творчість, простежити його долю у тісному взаємозв'язку з суспільно-історичними подіями епохи, в якій він жив і працював.

Науковиця визначає низку освітньо-виховних завдань, які розв'язуються у процесі ознайомлення з життєписом митця, серед яких виокремимо такі::

підготувати учнів до зацікавленого й емоційного сприймання творів, які вивчаються текстуально;

розкрити зв'язки літератури з історичними, соціальними, культурними подіями, які відбувалися у той чи інший період, з життям народу, країни, світу;

вплинути на учнів особистістю автора, його життєвим і творчим подвигом. [10]

У своїй праці Н. Волошиної визначає принципи і репрезентує форми вивчення біографії письменника у середніх та старших класах, підкреслюючи

особливості подачі інформації, а також розкриває основні методи і прийоми роботи на уроках.

Розгляд життєвого шляху письменника повинен розкрити його внутрішній світ, етапи творчого становлення, характер, уподобання, ставлення до своєї праці, суспільства, людей, природи, світоглядні позиції. При цьому важливо не просто називати притаманні йому риси, а й характеризувати їх особливості.

Головне завдання вчителя зарубіжної літератури полягає в тому, щоб показати учням своєрідність, неповторність особистості митця.

Особливості вивчення біографії письменника на уроках літератури у середніх та старших класах розкриває Л. Мірошиченко, акцентуючи на відборі і дозуванні інформації відповідно до віку школярів. Обов'язковим, як зазначає вчена, елементом розповіді про письменника у середніх класах є географічна мандрівка у країну, де народився митець. Акцентує Л. Мірошиченко й на наочності, зокрема на використанні портрета, який необхідно «оживити» за допомогою спогадів сучасників [44]. Старшокласники уже готові сприйняти матеріал про епоху, в яку жив митець: час, події, громадська та політична діяльність, світогляд. Пропонує своєрідну анкету:

1. Ім'я, по батькові, прізвище. Рік, місяць та день народження. Місце народження. Звання та освіта.
2. Час і місце друку першого твору. Його назва.
3. Перша книжка. Назва, рік і місце видання.
4. Перелік виданих книжок.
5. Співробітництво з журналами, газетами, альманахами.
6. Критика (найвагоміші статті, рецензії).
7. Письменники, які справили найбільший вплив.
8. Кредо.

Біографічний матеріал, за Л. Мірошиченко, можна подавати по-різному:

- 1) спочатку розглядається біографія письменника, а потім його творчий шлях;
- 2) біографія письменника розглядається одночасно з його творчістю;
- 3) біографія розглядається частково, незалежно від того, перший чи другий шлях дослідження біографічного матеріалу обрано. [44]

Ці шляхи презентації інформації окреслюють й укладачі програм, де в анотації зазначено: "Життєвий шлях письменника", "Життєвий та творчий шлях письменника", "Біографічний нарис", "Короткі відомості про письменника" та інші.

Серед форм подачі матеріалу Л. Мірошниченко виокремлює інтерв'ю з письменником, літературний портрет, уявна подорож: письменник у фотографіях, листах, документах, оскільки такі форми сприяють зацікавленню, задовольняють запити сучасних школярів, позаяк кожен зможе сформулювати запитання до письменника, які його цікавлять, й отримати відповідь. Адже кожен письменник – неповторна особистість, тому й підхід до вивчення життєпису має бути індивідуальний у виборі методів, форм, прийомів, шляхів.

Ще на одному важливому аспекті вивчення біографії на уроках літератури наголошує вчена: це письменник і Україна, адже багато з них народилися або жили в Україні, побували в якійсь місцевості або написали твори як наслідок перебування чи присвятили твір відомій в історії України історичній персоні, важливим подіям тощо. [44]

Водночас Ю. Ковбасенко застерігає від надмірного захоплення вивченням біографії митця, особливо деталізованого, зорієнтованого на інформативно-виховний аспект. Автор методичної праці з окресленої проблеми виокремлює найважливіші, на його погляд, функції розгляду біографічних відомостей про письменника (БВП) під час вивчення літератури: необхідність вивчення біографії для кращого розуміння учнями художнього твору; забезпечення внутрішньої зв'язності шкільного курсу літератури, реалізація принципу наступності й перспективності під час її

викладання. Ю. Ковбасенко – прихильник подачі біографії у такій формі: «буквально імпресіоністичний “мазок пензля”, штрих до портрету, який, тим не менше, оживить особистість письменника, сприятиме тому, щоб учні ставилися до необхідності вивчення творчості конкретних майстрів слова не як до нудного “казарменого обов’язку”, а як до нагоди поспілкуватися (хай і через тисячоліття) з непересічними особистостями». [32]

У методиці і шкільній практиці є декілька шляхів вивчення життя письменника: викладання біографії з загальною характеристикою творчого шляху і послідовним текстуальним вивченням твору; розповідь про життя і літературну діяльність письменника переривається аналізом твору; монографічна тема починається з вивчення творчості художника, а біографія вивчається самостійно з наступним узагальненням вчителя.

Але згадані підходи не реалізують основних завдань вивчення життєпису письменника, оскільки розгляд образної системи поза авторським ставленням до зображуваного знижує рівень морального впливу літератури.

Важливою є думка про те, що основною функцією біографії є максимально наблизити учнів до розуміння особистості письменника і цей процес повинен здійснюватися упродовж вивчення усієї монографічної теми [46, с.110]”.

Л. Овдійчук акцентує на естетичних засадах вивчення біографії письменника на уроках літератури [48, с.19], зокрема, пропонує звертати увагу на особистісні якості митця: характер, сферу діяльності, обдарування, захоплення, світогляд. Як зазначає Л. Овдійчук, серед майстрів пера є багато «всебічно обдарованих особистостей, які, крім письменницького таланту, мали й інші здібності: малярські, музичні, акторські; тонко розуміли музику, живопис й у своїх листах, щоденниках, залишили цікаві думки, захоплені відгуки про мистецькі твори. Це своєрідна школа формування естетичних почуттів». [48, с.17]

Вчена створила низку літературно-психологічних портретів зарубіжних письменників у формі таблиць, які репрезентують основні чинники, що

вплинули на формування особистості письменника: родовід, оточення, освіта, вдача, обдарування, та чинники, що визначають сформовану особистість такою, якою вона зафіксована у спогадах сучасників, у щоденникових записах, епістолярній спадщині, автобіографічних творах (характер, освіта, сфера діяльності, світогляд). [52] Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти індивідуальність митця, виявити витoki творчості, розкрити його естетичний ідеал.

Аналіз методичної літератури дозволяє узагальнити основні тези щодо вивчення життєпису митця та розв'язання комплексу освітньо-виховних завдань, серед них:

- ✓ підготувати учнів до зацікавленого і емоційного сприйняття творів, що вивчаються текстуально;
- ✓ розкрити зв'язки літератури з соціально-історичною дійсністю, з життям народу, країни, людства, з розвитком національної та світової культури;
- ✓ вплинути на учнів особистістю автора, його життєвим і творчим подвигом.

Г. Токмань зазначає, що під час вивчення біографії письменника на уроках літератури необхідно ознайомити учнів з особистістю, долею митця; зрозуміти особливості його творчого доробку: жанрові, тематичні, ідейні; уявити його стосунки з різними людьми й із суспільством у цілому; дізнатися, чи було гідно поціновано талант за життя і після смерті. [68]

Уроки, на яких вивчається біографія письменника, можуть проводитися у різних методичних формах.

В основному є два різновиди лекцій, які практикуються на таких уроках. Перший з них – монологічний виклад матеріалу з застосуванням ораторських прийомів, що підсилюють емоційний вплив на учнів. Деякі методисти називають таку форму художньою розповіддю.

Другим різновидом лекції є монологічна розповідь з широкою постановкою завдань, що активізують мислення учнів. Обов'язковою є

бесіда. Вона пробуджує активність школярів, викликає їх на відверту розмову. Широко практикується підготовка учнями повідомлень, презентацій про письменника, самостійний аналіз ними епістолярної літератури, мемуарів тощо.

Під час вивчення біографії письменників широко використовуються і технічні засоби навчання, кіно- і відеофільми, мультимедійні презентації тощо.

Існує багато інших форм, методів, прийомів роботи з біографічним матеріалом: живий емоційний нарис; новела, яка супроводжується цитуванням уривків із спогадів сучасників, переказів фрагментів із творів, автобіографічних джерел; віртуальні екскурсії; створення літературних та ментальних карт, географічних маршрутів письменників із використанням краєзнавчих матеріалів.

Н. Філіппова пропонує використовувати в школі такі варіанти уроків вивчення біографії письменника:

1.*Урок-семінар.* Суть цієї форми навчання полягає в самостійному набутті учнями знань і вмінь у процесі виконання навчального завдання та колективного обговорення результатів пізнавальної діяльності. Учитель завчасно визначає тему, мету й завдання семінару, планує його проведення, формулює основні і додаткові питання, розподіляє завдання між учнями, допомагає дібрати літературу, дає консультації. Семінарське заняття варто проводити лише за темою, забезпеченою доступною старшокласникам літературою.

Результати своєї самостійної роботи школярі оформляють у вигляді плану або тез виступів, конспекту основних джерел. У сучасних умовах це може бути мультимедійна презентація. Життєпис того чи іншого письменника учням найкраще розглядати на змішаному семінарі, який буде поєднувати бесіду, доповідь, диспут.

2.*Урок за художніми біографічними творами про письменника.* До підготовки такої форми знань словесник може залучити кількох учнів, які на

уроці будуть читати окремі уривки з художніх творів, інсценізувати невеликі сцени, важливі для цілісного сприймання і художнього твору, й особи письменника. Добираючи матеріали до уроку ознайомлення з життєписом будь-якого автора, вчитель повинен дбати про те, щоб в уяві учня постав живий, а головне – правдивий і цілісний його образ.

3. Урок вивчення життєпису митця за його епістолярною спадщиною, це нова і дещо незвична форма роботи для учнів. Епістолярній спадщині повинно відводитися чільне місце серед інших документальних джерел, оскільки це найправдивіший матеріал про митця, його погляди, звички, смаки, вподобання, характер. Листи, вдумливо прокоментовані вчителем, стануть тим матеріалом, який не залишить байдужими старшокласників, спонукає їх, залучивши власний життєвий досвід, подумати над тим, що рухає їхніми внутрішніми світами, в чому вони бачать смисл свого життя [72 с.32].

При виборі методу навчання потрібно брати до уваги характер взаємозв'язку вчителя з учнями, джерело знань, а також їх дидактичну мету та функціональне спрямування. Методи навчання повинні забезпечувати високий рівень знань, формування необхідних умінь і навичок, посилювати виховний вплив уроку, розвивати в учнів пізнавальні інтереси, сприяти урізноманітненню форм роботи на уроці. Вдалий добір методів навчання, врахування їх можливостей, глибоке знання навчального матеріалу вчителем-словесником забезпечать повноцінний урок вивчення життєпису письменника.

«Хоч би який метод обирає вчитель, у справу треба вкласти всю душу. Не бути байдужим. Академічна стриманість і безпристрасна об'єктивність – це не для підлітків, і навіть не для юнаків, взагалі ні для кого». [64, с.19]. Так писав Б. Степанишин, який значну увагу приділив проблемі вивчення життєпису митця. Він автор такого виду уроків як «вивчення особи письменника». Тобто вчений пропонував, вивчаючи біографію, письменника, робити акцент на людській сутності, духовному світі особистості.

Таким чином, вивчення біографії письменника, яка розглядається як духовний портрет в єдності індивідуально-особистого і художньо-творчого аспектів з дослідженням лабораторії майстра слова, дає можливість осмислити творчий шлях письменника як процес, а не тільки як результат, і сприяє духовному зростанню школярів, підвищенню їх читацької культури та інтересу до мистецтва слова.

1.3 Методичні засади вивчення творчості митця на уроках зарубіжної літератури

Після роботи над життєвим шляхом письменника переходимо до вивчення його творчості. Науковці, автори підручників та посібників з методики викладання літератури у закладах освіти цьому питанню надають пріоритет. У кожній монографічній темі центральним є аналіз літературного твору.

У літературознавчій науці у процесі аналітичних операцій над твором дослідники керуються певними методологічними принципами (філологічний, психоаналітичний, герменевтичний, психологічний, структуральний, міфологічний, соціологічний тощо), які допомагають віднайти адекватний ключ прочитання. [38, с.64]

В. Марко визначає такі принципи аналізу: взаємодії змісту і форми; системності; історизму, акцентуючи на першому. [43, с. 41] Окрім того, науковець подав загальну систему видів аналізу художнього твору: соціологічний, психологічний, естетичний, формальний, біографічний, порівняльний, структурний, гендерний аналіз.

Термін «контекстуальний підхід» (як похідний від «контекст») до аналізу літературного твору використав О. Чирков. Цей підхід передбачає насамперед наявність певного контексту, в якому твір вивчається та аналізується, проте завжди передбачає найпильнішу, найбільшу увагу до

тексту як форми вираження авторського суб'єктивного трактування об'єктивного світу. Вчений виокремлює такі контексти:

- 1) певна історико-літературна доба й визначення в ній місця цього твору;
- 2) творчість окремого письменника з визначенням у ньому місця твору;
- 3) певна історична доба та повнота відображення епохи в літературному творі.[74, с. 42]

Важливо під час аналізу дотримуватися системного підходу, вважає Ф. Штейнбук оскільки він, порівняно з емпіричною інтерпретацією художнього твору «є все-таки більш ефективним та повноцінним з погляду на довершеність аналізу літературного твору», а також не є методом, а системою методів, які об'єднані системними принципами цілісності, структурності, взаємозалежності, ієрархічності, багатоаспектності [75, с. 86-87] Проте у сучасних закладах загальної середньої освіти треба обов'язково враховувати, що літературознавчий аналіз не задовольнить запити учнів і вчителя, оскільки шкільний аналіз повинен забезпечувати емоційний, пізнавальний та виховний аспекти.

Вчитель має зважати на здобутки літературознавства, творчо їх використовувати і пам'ятати, що «шкільний аналіз художнього твору за своєю природою повинен бути більш особистісним, ніж літературознавче дослідження» [56; с.225].

Тому у шкільній практиці під час аналізу художнього твору опираємося на розроблені ученими-методистами етапи, шляхи, методи, прийоми, форми роботи.

Л. Мірошниченко чітко визначила етапи вивчення художнього твору:

- а) підготовка учнів до його сприймання;
- б) читання тексту;
- в) текстуальна робота над твором;
- г) підсумкові заняття. [44, 45]

Усі ці етапи необхідні для глибокого сприйняття і розуміння твору літератури. Якщо зважити на обсяг творів, то етапи вивчення ліричних творів вміщаються в один урок, а епічні й драматичні твори потребують кількох уроків для поетапного їх вивчення.

Проте й кожен з етапів має різний часовий проміжок. Наприклад, якщо підготовка до сприймання займає частину уроку, то аналіз може тривати кілька уроків. А читання як етап може відбуватися не в класі, а вдома, оскільки прочитання великого твору може тривати кілька днів, а то й тижнів. Так само й підсумковий етап може відбуватися в кінці уроку і тривати від 5 до 7 хвилин, а може зайняти весь урок. Все залежить від обсягу, роду та жанру літературного тексту.

Отож, на уроках літератури більшість навчального часу відводиться на аналіз твору, в процесі якого учень має почуватися першовідкривачем, дослідником, який діє, шукає, знаходить те, що приховане від байдужого читача з поверхневим спогляданням.

На основі законів дидактики в методиці літератури визначено основні принципи аналізу художнього твору в сучасних закладах загальної середньої освіти.

- принцип історизму;
- принцип єдності змісту й форми;
- принцип емоційності.

Вивчення твору в школі ґрунтується також і на дидактичних принципах навчання: науковості, системності і послідовності, перспективності, наступності, наочності й доступності та інших.

У процесі літературного аналізу твору не слід уникати теоретико-літературних питань: розкривати традиції і новаторство в художній творчості, проводити літературні паралелі.

Мета шкільного аналізу – розкрити ідейно-художнє багатство літературного твору, навчити школярів самостійно пізнавати текст, розвивати читацький таланти, підносити рівень читацької культури.

Щодо основних методичних концепцій аналізу художнього твору, то О. Ісаєва акцентує на герменевтичній спрямованості [25; 26], А. Ситченко пропонує навчально-технологічну концепцію літературного аналізу [59], Г. Токмань – екзистенціально-діалогічну [68], Б. Шалагінов вважає, що треба гармонізувати на уроках літератури науковий та «шкільний» аналізи художнього тексту. Важливим є і контекстний аналіз літературного твору (В. Гладишев, Л. Овдійчук, І. Тригуб, Т. Яценко), оскільки історичні, політичні, соціальні, наукові, мистецькі, культурні події того часу, коли виник твір, обов'язково наклали відбиток на письменника, його світобачення, сприйняття дійсності і її відображення у художньому тексті.

У методиці літератури (О. Бандура, Н. Волошина, Л. Мірошніченко, О. Ніколенко, О. Орлова, Є. Пасічник, Г. Токмань, А. Ситченко, Ф. Штейнбук) загальноприйняті такі основні шляхи аналізу художнього твору: цілісний (послідовний, «вслід за автором»), пообразний, проблемно-тематичний. Є. Пасічник виділяє ще й композиційний, стилістичний, змішаний шляхи аналізу.

Цілісний (послідовний) аналіз передбачає розгляд твору «вслід за автором». В основі цього шляху лежить сюжет, сам аналіз здійснюється за допомогою повторного вдумливого перечитування окремих найважливіших частин твору із зупинками, роздумами, заглибленням у проблематику прочитаного. Це рух за авторською думкою, емоційне сприйняття твору, яке дає можливість зупинитися на мовно-стильових особистостях та засобах характеротворення, виокремити найвагоміші сцени, епізоди. У процесі цілісного аналізу читачі сприймають художній текст як одну систему, в якій кожний компонент має своє призначення.

Під час пообразного шляху аналізу увага читачів зосереджується на головних образних компонентах твору, насамперед на образах-персонажах, і спрямовується на розкриття взаємозв'язків між ними, що, своєю чергою, веде до розуміння й засвоєння прочитаного. Головним інструментом цього аналізу твору є схема характеристики головних персонажів. Пообразний

шлях аналізу художнього твору передбачає прочитання його в цілому. Л. Мірошниченко виокремлює роботу над вічними образами, які виникли за певних обставин, (біблійними та міфологічними персонажами, Дон Кіхотом, Гамлетом). Вчені узагальнили основні шляхи аналізу художнього твору.

Проблемно-тематичний шлях аналізу художнього твору спрямований на з'ясування головних проблем, які автор порушив, і забезпечується розкриттям тих образних моментів, які ці проблеми найвиразніше представляють. Такий шлях розбору дає читачам змогу зосередитись на провідних ідеях, виражених письменником, і допомагає розкрити естетичне значення зображуваного.

У процесі застосування композиційного шляху відбувається спостереження над побудовою твору з метою з'ясування особливостей композиції; визначення ролі сюжету, його елементів та позасюжетних компонентів, а також різних способів викладу матеріалу у розкритті теми, зображенні типових характерів та обставин, вираженні ідеї.

Стилістичний шлях аналізу зосереджує увагу на «виявленні прийомів індивідуально-авторського використання мовних засобів, дослідження особливостей творчості письменника, якими його твори відрізняються від інших творів митців» [44, с. 201].

Компаративний (порівняльний) аналіз художнього твору – це виявлення взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів літератур на прикладі конкретних текстів, їхніх генетичних, контактних збігів у національних, регіональних та світовій літературах, перекладацький потенціал.

Змішаний (комбінований) шлях аналізу базується на застосуванні елементів пообразного і проблемного, послідовного й цілісного шляхів і нині використовується найчастіше.

«У процесі комплексного використання шляхів один з них, як правило, буде провідним, інші – допоміжними: з них використовуються лише окремі прийоми» [46, с.60]

Л. Мірошниченко наголошує на необхідності обирати шлях аналізу із врахуванням таких чинників:

- ✓ наскільки глибоко й різнобічно учні відчули і зрозуміли твір;
- ✓ сам текст (його обсяг, зміст, виховну спрямованість);
- ✓ ступінь залучення літературознавчого матеріалу;
- ✓ якість перекладу. [45, С. 15,17].

Але успішно скористатися з цих шляхів можна лише за умови, якщо їх застосування буде ґрунтуватися на загальномистецьких і загальнометодичних засадах.

Б. Степанишин вважає, що дотримання наведених нижче десяти законів естетики забезпечить ефективний аналіз літературних творів:

1. Безпосередність у сприйнятті літературного твору, який має бути передовсім повністю прослуханий у виконанні вчителя, підготовлених учнів або майстра художнього читання з фонохрестоматії.
2. Безперервність у сприйнятті художнього твору.
3. Правильне співвідношення сприйняття і аналізу твору.
4. Поєднання загальноприйнятих оцінок художнього твору з особистими.
5. Критичний підхід до художнього рівня літературного твору.
6. Вибірковість аналізу.
7. Єдність змісту твору, та особи його автора.
8. Поєднання особи й необхідності в контактах, у системі “літературний твір – читач”.
9. Єдність читання, сприймання й аналізу. Турбота про уникнення розриву між цими трьома аспектами має бути постійною, оскільки розрив першої ланки з другою, чи другої – з третьою згубно позначиться на естетичному вихованні, не кажучи вже про літературну освіту.
10. Читач – суб’єкт аналізу. Йдеться не лише про залучення учнів до аналізу, а й про злиття читача з героями твору, щоб читач уявно перенісся в гушавину описуваних подій.

Окрім того, Б. Степанишин визначає фундаментальні методичні засади аналізу художнього твору:

1. В основі аналізу художнього твору – його текст, а не літературознавчий чи методичний посібник.
2. Розкриття умовності підтексту та інших аспектів ідейно-художнього змісту твору, зокрема – функціонального значення художніх засобів, їх фактури.
3. Мистецьке, а не вульгарно-соціологічне чи побутове трактування змісту художнього твору.
4. Подолання наївно-реалістичного підходу до художнього твору.
5. Теорія літератури – своєрідний компас аналітичного процесу.
6. Зразок аналізу – в літературно-критичній класиці.
7. Мета аналізу – розвиток естетичних читацьких смаків школярів.
8. Аналіз не повинен бути ілюстрацією до готових тверджень. Щоб думка йшла від змісту твору, а не навпаки.
9. Варіантність аналізу [64, С.24-28].

На сьогодні методика виробила арсенал методів і прийомів аналізу художнього твору, які можна умовно поділити на традиційні та інноваційні.

Серед традиційних виокремимо такі: складання плану до твору, поділ його на частини та формулювання запитань до кожної з них, підбір цитат, читання з коментарем, усне словесне малювання, виразне читання, інсценізація, складання кіносценарію, зіставлення текстів з іншими видами мистецтва.

Інтерактивні методи та прийоми застосовуються на всіх етапах вивчення художнього твору, зокрема й під час аналізу.

Науковці виокремлюють:

- діалогічно-комунікативні форми роботи (дискусії, дебати, мозковий штурм, метод-прес);
- алгоритмічні (групування, кластери, асоціативні кущі, ментальні карти, веббінг, кубик Блума, фішбоун);
- творчо-ігрові (сенкан, діаманта);

- з використанням інформаційно-комп'ютерних і суспільних ресурсів (презентації, інфографіка, постери, запрошення спеціалістів, екскурсії, проекти). [55, с. 72]

Наприклад, ефективне створення ментальних карт за сюжетом, та позасюжетними елементами твору, для відображення низки проблем, формування асоціативного ґрона доречно для узагальнення характеристики персонажів тощо.

Методисти розробили конспекти уроків поетапного вивчення творів за програмою із застосуванням інновацій, які допомагають учителю на уроках зарубіжної літератури вибрати найбільш відповідний класу, власним уподобанням. Проте твори, які були уведені у 2022 р., зокрема, роман Джозефа Конрада не достатньо опрацьований літературознавцями та вчителями-практиками. Тому розробка методики вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» на уроках зарубіжної літератури актуальна важлива з огляду на письменника, життя якого тісно пов'язане з Україною, а його творчість представляє цікаве модерне поєднання жанру мариністичного роману та психологічного

Отже, наскільки ефективним у навчальному й естетичному сенсі буде аналіз художнього твору залежить від багатьох чинників: раціонального розподілу часу, що буде відведений на ознайомлення учнів з твором, від добре продуманої системи уроків (якщо твір вивчатиметься на декількох заняттях), від того, які епізоди, образи, картини, художні деталі розглядатимуться в процесі аналізу; від запропонованих учителем завдань для учнів, обраних методів, прийомів, видів і форм роботи, що забезпечать високу педагогічну результативність в умовах певного класу і певного складу учнів.

Від того, як буде побудована монографічна тема, яким буде її зміст і форма проведення, залежить і рівень її сприйняття, розуміння і засвоєння, а отже, й рівень літературної освіти: глибина осмислення історико-літературних, теоретико-літературних і літературно-критичних постулатів, та

система реалізації національного, патріотичного, релігійного, морально-етичного, естетичного виховання. А в цілому – духовне життя завтрашнього громадянина нашого суспільства.

Висновки розділу 1

На основі аналізу наукових джерел, з'ясовано, що за програмами із зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти у 8-9, 10-11 класах запропоновані оглядові та монографічні теми. Оглядові теми передбачають опрацювання літературних періодів, історичний контекст, характеристику напрямів, стилів, презентація її найбільш яскравих представників та їхньої творчості. Монографічні теми репрезентують вивчення життя і творчості одного письменника певної літературної епохи.

Учені визначили складові монографічної теми: вивчення біографії письменника та загальний огляд його творчості, текстуальне вивчення програмового твору, значення творчості митця у світовому письменстві.

Методика вивчення біографії письменника залежить від кількості годин, відведених на тему. Сучасний підхід передбачає особистісний аспект розгляду біографії, використання першоджерел (епістолярної та мемуарної спадщини), застосування інноваційних засобів репрезентації та опрацювання біографічного матеріалу (ментальні карти, схема «Письменник як особистість», анкет тощо).

Вивчення художнього твору методисти розглядають крізь призму літературознавчих підходів, враховуючи різновиди аналізу, які найбільш характерні для виучуваного літературного тексту. Ученими розроблено етапи, методи, прийоми вивчення твору.

Структурні елементи монографічної теми: біографія і загальний огляд творчості, текстуальне вивчення художнього твору, співвідносяться з певними типами та видами уроків, які мають відповідну структуру, передбачають конкретні мету, завдання та компетентності.

РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄПИС І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДЖОЗЕФА КОНРАДА: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ

2.1. Біографія Джозефа Конрада у першоджерелах та літературознавчих дослідженнях

Біографія англійського письменника Джозефа Конрада була предметом дослідження багатьох літературознавців (Джерард Джін-Обрі, Джоселі Бейнс, Джеррі Аллен, З. Найдер, Р. Яблковська). Науковці зібрали значну частину інформації про письменника із мемуарів сучасників. Спогади про

нього залишили відомі такі люди тієї епохи: Едвард Гарнет, Марія Домбровська, Стефан Жеромський, Бертран Рассел, Форд Медокс Форд та його дядько – мемуарист Тадеуш Бобровський. В Україні життєвий шлях британського письменника був у фокусі уваги Т. Бабійчук, С. Гальчак, К. Дзісь, О. Куцевол, Л. Овдійчук, А. Подолинного. Образ Джозефа Конрада у художній літературі представили у наукових розвідках А. Повійчук, П. Скавронський, Г. Токмань,

Юзеф Теодор Конрад Коженьовський, відомий у літературі як Джозеф Конрад, народився 3 грудня 1857 року на Житомирщині у с. Терехове. Аполло Коженьовський, батько Юзефа Теодора, був поетом, перекладачем та одним із організаторів січневого повстання поляків (1863 р.) проти російської імперської політики. Народився на Вінничині 1820 року в родині збіднілих польських дворян з давніми шляхетними коренями герба Наленч. Був палким борцем за визволення Польщі від російського царизму й утворення на її території суверенної держави. За освітою був юристом, знавцем східних мов. Від природи був наділений літературним талантом: писав патріотичні та релігійні вірші, комедії. Не маючи засобів для існування, змушений був працювати управителем маєтків у заможних польських родинах, а також орендував землю й інше майно. Згодом, згадуючи батька, Джозеф Конрад писав: «Мій батько був легковажною людиною, екзальтованого і мрійливого складу душі; наділений вбивчою іронією і похмурий, надміру наповнений релігійними почуттями; розмовляти з ним було нелегко; його похмуре обличчя дивовижно прояснювалось, коли він усміхався». Саме батько Конрада зніціював створення Міського комітету повстанців у Варшаві, організував та відкрив суспільно-політичний часопис «Двотижневик», був автором низки політичних листівок. Восени 1861 року А. Коженьовського заарештувала російська влада. Через роки Джозеф Конрад згадував, що його «свідоме життя» розпочалося саме у внутрішньому дворі варшавської цитаделі, куди чотирирічний хлопчик разом із своєю бабусею Теофілією приносив батькові передачі. До того ж періоду відноситься фотографія

маленького Конрада, на звороті якої написано: «Коханій Бабусі, яка допомогла мені бідному Батькові пірижки у в'язницю посилати – онук поляк-католик і шляхтич Конрад». [Цит. за: 5]

Батька засудили і відправили на заслання до Вологди на півночі Росії. За ним поїхала дружина Евеліна з маленьким Конрадом. Евеліна Бобровська, мати Юзефа Теодора, була з багатого шляхетського роду, високоосвічена, патріотична. Вона сповна розділила долю свого бунтівного чоловіка. Умови заслання і клімат підірвали здоров'я батьків. Коли Конрадові було вісім років, померла його мати. Батько займався вихованням сина і намагався дати йому належну освіту ще перебуваючи на засланні, згодом у Житомирі, Львові та Кракові. Початкову освіту Юзеф отримав від батька та французької гувернантки. У 1873-1874 рр. у Кракові і Львові його навчали приватні вчителі. А. Коженцьовський прилучав сина до перекладацької праці, керував його читанням, спонукав до вивчення мов.

Після смерті батька Конрадом опікувалися бабуся Теофілія і його дядько, багатий землевласник Тадеуш Бобровський, який був непересічною особистістю, обіймав посаду мирового судді, був опікуном багатьох сиріт, упродовж життя вів щоденник, який після його смерті опублікований під назвою «Мемуари Тадеуша Бобровського». [80, 81] Польська дослідниця Р. Яблковська називає автора мемуарів «найбільшим в родині реалістом та позитивістом» [79, с. 7], Т. Бобровський мав маєтки на Житомирщині, Вінничині. Там провів дитинство і юність Юзеф. Є один факт з біографії малого поляка, який визначив його життєву долю. Для відновлення здоров'я Бобровський возив небожа в Одесу, де хлопчик вперше побачив море і полюбив його на все життя. Згодом море стане його професією. Уже як письменник Джозеф Конрад віддячив дядькові за постійну опіку і допомогу: матеріальну і моральну, присвятивши Тадеушу Бобровському свій перший роман «Олмейрова примха». Небіж завжди згадував дядька з особливою теплотою: «... упродовж чверті століття він був наймудрішим, найбільш принциповим і поблажливим з опікунів; він огортав мене батьківською

турботою і прив'язливістю, надаючи моральну підтримку, мені завжди здавалося, що я її відчуваю, навіть у найвіддаленіших закамарках світу» [Цит. за: 60, стенд 6]. Мемуари Т. Бобровського та листування з Юзефом Коженьовським дають багато цінної інформації про дитячі та юнацькі роки письменника, про його становлення як особистості. Т. Бобровський у листах спонукає небожа «керуватися тверезим розумом, а не миттєвим сентиментальним бажанням отримання визнання» [79, с.170]

Моральний спадок батьків не дозволив синові залишатися в «тюрмі народів», в Росії, де його могли рекрутувати до царського війська, тому за допомогою Т. Бобровського він змінює громадянство і п'ятнадцятилітнім юнаком їде у Марсель до Франції і стає моряком на торговому судні. У 1878 року йому відмовилися продовжувати закордонний паспорт. Тепер він уже не міг служити у французькому флоті і перевівся до британського. У двадцятирічному віці Конрад почав вивчати англійську мову, якою пізніше написав твори, які увійшли до скарбниці англійської літератури.

Служба Ю.-Т. Коженьовського на британському флоті увінчалася званням і фахом капітана далекого плавання на кораблі «Отаго», а починав як матрос, потім – штурман. Для поляка це було справжнім досягненням. Проте, які проблеми він мав через своє походження, свідчить хоча б той факт, що в документах зустрічається тринадцять варіантів написання його прізвища. Більше п'ятнадцяти років він провів на вітрильних суднах (їх було 19!), освоюючи моря й океани, побувавши на п'яти континентах. У 1886 р. поляк отримав британське громадянство і нове прізвище – Джозеф Конрад – яке прославить його, а творчість збагатить англійську літературу новими темами, жанрами, оригінальною стилістикою. Проте в душі Ю.-Т. Коженьовський залишився поляком, вірним шляхетному гербу давнього польсько-литовського роду Наленч, коли відмовився прийняти титул британського лорда.

Джозеф Конрад одружився з англійкою Джесікою Джордж і оселився в селі неподалік Лондона. Дж. Конрад мав двох синів: Бориса та Джона. Джон

Александр (1906-1982) – молодший син, який у 1914 р. відвідав Польщу разом із батьками, за освітою архітектор, організував власне проєктне бюро в Кентербері, написав спогади про батька, в яких назвав його найкращим другом свого життя, листувався із дослідниками життя і творчості Джозефа Конрада з України.

Помер Джозеф Конрад 3 серпня 1924 року в Бішопсборні поблизу графства Кентенбері у південно-східній Англії.

Тема «Джозеф Конрад і Україна» надзвичайно цікава і багатоаспектна. Її досліджували Т. Бабійчук, М. Бедь, В. Колесник, М. Костириця, Н. Костириця, Л. Кузнєцова, О. Куцевол, О. Опанасюк, А. Подолинний, А. Романюк, П. Скавронський, М. Соколянський, К. Фільченко, М. Шепелюк, В. Цибульська. [2-6; 17, 57, 60,]

Наукові праці мають характер краєзнавчих досліджень про перебування письменника в Україні у дитинстві і юнацтві та у зрілий період життя, коли двічі відвідував на Вінничині, Житомищині свого дядька Т. Бобровського. У с. Тереховому, де народився і жив перші три роки життя Юзеф-Теодор Коженьовський, є районний Народний музей імені Джозефа Конрада, який був відкритий у 1987 р. і став першим в Україні музеєм англійського письменника. Експозиція розташована у приміщенні, яке було збудоване зусиллями мешканців району та тодішньої влади. Ініціатором створення був педагог та краєзнавець Микола Шепелюк. У музеї понад 300 експонатів, присвячених Джозефу Конраду. «Вони розповідають про дитинство та молодість, родину та особисте життя письменника, про його майже 20-річні морські мандри. Представлено також літературний доробок письменника». Окрім прижиттєвих видань творів митця англійською та іншими мовами, представлено книги видатного польського письменника Ю.-І. Крашевського (хрещений батько Юзефа-Теодора Коженьовського), листи Богдана Конрада, молодшого сина письменника, до жителів с. Терехове, бюст роботи А.Матвієнка та ін. матеріали.

У м. Бердичеві, де був охрещений немовлям Юзеф Теодор Конрад Коженьовський, теж відкрито музей на території Національного санктuario Матері Божої Святого Скапулярію (прибрамний комплекс кляштору Босих Кармелітів). У музеї зібрано велику кількість фотографій та архівних матеріалів українською, польською та англійською мовами, але представлені вона в електронному вигляді або у вигляді копій. Експозиція розділена на три частини: дитинство письменника, виїзд у Марсель, рішення стати моряком; морські подорожі; літературна спадщина автора. Є в музейній експозиції ще одна цікава річ – фрагмент корабля “Otago”, капітаном якого був Джозеф Конрад. [6]

У м. Бердичів у 2017 р. до 160-річчя англійського класика була проведена міжнародна науково-практична конференція «Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять», яку ініціювала Тамара Бабійчук, відома краєзнавиця, кандидатка педагогічних наук, викладачка місцевого педагогічного коледжу.

У статті про конференцію Л. Овдійчук розкрила масштабність і надзвичайно високий рівень проведення «цього науково-мистецько-навчального багатомовного дійства». Як зазначає авторка, під час конференції відбулися Конрадівські читання різними мовами: англійською, французькою, українською, польською. У читаннях брали участь, окрім студентів та учнів місцевих шкіл і гімназії, Посол Республіки Польща в Україні Ян Пекло та радник з гуманітарних питань Посольства Великої Британії в Україні Стівен Льюїст. [49]. Після конференції було видано збірник матеріалів, який став важливим здобутком українського конрадознавства у методології, літературознавстві, методичних пошуках вивчення життя і творчості Джозефа Конрада у навчальних закладах. [17]

З Вінниччиною, де у Т. Бобровського були маєтки, пов'язаний один із періодів життя Джозефа Конрада. Цей етап життя досліджували В. Колесник, В. Панченко, А. Подолинний.

В Україну Коженьовський приїздив з кількома місячними візитами у 1890 і 1893 рр., отримавши документи про звільнення з російського підданства.

Дослідники називають Джозефа Конрада людиною трьох культур: польської, французької, англійської. Він знав польську і французьку мови та літературу. Оволодів англійською мовою у зрілому віці і став класиком британської літератури. Проте завжди зауважував «я – шляхтич з України» і згадував землю, де народився, людей, що оточували, зокрема, свою годувальницю та «молочного брата». Письменник так позиціонує себе: «... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід» [Цит. за: 60].

Таким чином, науковці спиралися на першоджерела, щоб дослідити факти біографії Джозефа Конрада, які стосуються його народження, перебування у різних країнах, а також для виявлення мотивації вчинків, рішень, та для розуміння особистості людини, яка пройшла складний життєвий шлях й увіковічила своє ім'я у світовій літературі і в культурній пам'яті нащадків кількох народів: польського, українського, англійського.

2.2 Творчість Джозефа Конрада як оригінальне явище модерної культури

Автором літературного тексту Юзеф Теодор Конрад Коженьовський став у віці 36 років. Перший роман «Олмейєрова примха» був написаний в Україні під час перебування у маєтку Т. Бобровського, дядька й опікуна, на Вінниччині у м. Новофастів. Про цей твір схвально відгукнувся Д. Голсуорсі, який під час морської подорожі познайомився з помічником капітана судна «Торренс» Ю.-Т. Коженьовським, слухав його розповіді про море, життя моряків і порадив все це записувати. Джон Голсуорсі допоміг надрукувати художній текст, у якому з глибокою психологічною майстерністю описані характери, вчинки, долі людей, екзотика й особливості природи та звичаїв

населення Малайського архіпелагу. Роман став початком письменницької стезі капітана далекого плавання.

За наступні тридцять років під псевдонімом Джозеф Конрад були написані і видані ще чотирнадцять романів та вісім томів оповідань. Дж. Конрад прославився як морський письменник, а такі його твори як «Негр з «Нарциса» і «Тайфун», вважаються найбільш значними досягненнями мариністичної літератури. Нікому іншому не вдалося настільки захоплююче писати про підступні чари моря і важку працю моряків. Автор заглиблюється у психологію своїх героїв, досліджує мотиви їхніх вчинків. Дія більшості творів Конрада розгортається не тільки на воді. Фоном для сюжету є країни Далекého Сходу, Африки, Латинської Америки, але найчастіше – Франція, Англія та інші європейські країни. Герої його книг – англійці, французи, італійці, німці, поляки, норвежці, іспанці, голландці. Саме тому Джозефа Конрада називають справді європейським письменником, адже у своїх книгах він порушує ключові для нашого континенту теми.

Один із найвідоміших творів Джозефа Конрада – роман «Лорд Джим» – це розповідь про флотського офіцера, який під час трохи залишив довірене йому судно разом з капітаном та його помічниками. Цей вчинок він, на відміну від інших членів екіпажу, вважає ганьбою, і упродовж дії в романі Джим бореться зі своїм сумлінням, осмислює мотиви і не знаходить собі оправдання. Але саме така позиція дозволяє йому побачити себе збоку, зробити, самооцінку й об'єктивно відсторонено проаналізувати свій вчинок. Отож, це твір про втрачену і заново набуту гідність. Роман був виданий у 1900 році і став важливим набутком світової літератури ХХ століття.

У великому романі «Ностромо» йдеться про невігдані події (визвольну боротьбу народу) у вигаданій країні – Костагуана. Це зразок політичного роману, який посів визначне місце серед творів цього жанру. У 1998 року твір був включений до списку ста найкращих англомовних романів ХХ століття.

До політичних «шпигунських» романів належить «Таємний агент» (1907), головний герой якого Карл Верлок, видаючи себе за звичайного торговця, власника крамниці канцелярських товарів на околиці Лондона, насправді є шпигуном і професійним анархістом, який отримав завдання організувати теракти у столиці Британії. За американською версією входить до «100 найкращих детективних романів усіх часів». Твір «Очима заходу», дія якого розгортається в Петербурзі та Женеві, це розповідь про шпигунство, зраду, про тиранію російського самодержавства та конфлікт жорстокої російської аристократії з жорстокими російськими революціонерами-пролетарями.

Як неоромантик Джозеф Конрад «оспівував мужніх тубільців з "нецивілізованих" екзотичних країн, чоловічу гідність і честь, незрадливу дружбу, засуджував грабіжницькі війни ("Перемога", 1915; "Визволення", 1920), колоніалізм та расизм, ... своєрідно поєднуючи реалізм з морською романтикою і морально-етичними та соціальними пошуками героїв». [1, С.37]

Твори письменника викликали захоплення не тільки майстрів по перу, критиків, а й численних читачів. Найбільшу популярність у широких масах здобув роман «Шанс» (1913), хоча критики і літературознавці вважають його найслабшим твором митця.

Оскільки Джозеф Конрад народився, жив, а згодом приїжджав в Україну, відвідуючи Т. Бобровського (с. Казимирівка на Київщині, м. Новофастів на Вінничині.), тому у його творах відображено українську природу, життя і побут мешканців. Зокрема, як зазначають дослідники, це відчутно у творах «Емі Фостерц» (1903), «Дві сестри» (1896, незакінчений, опубл. 1928), «Князь Роман» (1925), кн. «Зі спогадів» (1912); напіваавтобіографічний роман «Тіньова межа».

Літературознавці вбачають вплив різних культур на письменника: польської, української., французької, англійської та багатьох інших культур,

зокрема Сходу. Важливу роль відіграли африканські враження, які дали йому матеріал для перших романів. [1].

Критики відзначають новизну розповідної техніки Джозефа Конрада, яка вплинула творчу манеру на Е. Гемінгвея, В. Фолкнера.

Джозеф Конрад написав кілька статей про творчість видатних письменників: А. Доде, Гі де Мопассана, А. Франса, свого друга Дж. Голсуорсі.

Твори класика англійської літератури перекладені майже всіма мовами світу. Українською мовою його перекладали С. Вільховий, Л. Гончар, М. Калинович, Г. Касьяненко, М. Лисиченко та ін.

Перші статті про його прозу з'явилися 1914 році. З того часу можна констатувати численні дослідження про творчість Джозефа Конрада передусім англійських, польських, українських науковців (Д. Аллек, П. Армстронг, А. Буча, Д. Бейнс, Р. Вест, О. Верстюк, Л. Войтковська, Х. Волпол, В. Вульф, Е. Гарнет, А. Гіллон, Д. Голсуорсі, О. Гоулс, Е. Гренкшоу, Р. Джеймс, Д. Джі, Д. Джін-Обрі, Р. Дибоський, М. Калинович, Ф.-Р. Карл, Р. Керл, Г. Костенко, В. Крайка, Г. Майфет, Р. Мегроуз, Г. Морф, З. Найдер, А. Ніковський, К. Райзінг, М. Рей, С. Родзевич, М. Соколянський, Г. Стейп, П. Стурм, Ю. Уєйський, Д. Фінчам, Ф.-М. Форд, Ф. Хемпсол, М. Хупер, В. Цибульська, Б. Шарон, Д. Шварц, С. Яковенко), які різнобічно розкрили світогляд, філософію, мистецькі концепції, манеру письма.

Творчість Джозефа Конрада, вважають науковці, поліетнічна за своєю суттю, тому дослідження уже із самого початку зародження конрадознавства містили компаративний аспект. Поліетнічна складова його творчості спонукала вчених досліджувати мультикультурний контекст, зокрема, космополітизм письменника. Дж. Г. Стейп вважає Дж. Конрада людиною «множинної культурної самобутності». Літературні та культурні контексти творчості письменника були під кутом зору Ф.-Р. Карла (1979 р.), який простежив інтеграцію польської прози і поезії, французького символізму та англійської класичної літератури у творчості майстра пера.

Польський літературознавець З. Найдер у книзі «Джозеф Конрад» проаналізував, як вплинули культурні корені на англійського письменника польського походження і визначив його роль вирішенні проблеми розмаїття та єдності культур.

Ю. Уєйський, історик польської літератури, автор першої польської монографії про Конрада Коженьовського (1936 р.), перший осучаснив інтерпретацію творчості Конрада і відійшов від традиції «провини» (за Е. Ожешко) у творчості письменника.

Дослідження творчої спадщини перейшло на новий рівень у 70-ті рр. 20 ст.: у Великій Британії було засновано міжнародне «Конрадівське товариство»; у США видається журнал «Конрадіана», у 1994 американський режисер Ф. Коппола зняв кінострічку «Апокаліпсис нашого часу» за повістю Джозефа Конрада «Серце п'їтьми». Майже всі романи письменника були екранізовані у 20 ст. кінематографістами Європи та Америки. Це засвідчує актуальність проблем, які порушує автор у своїх художніх текстах, а також своєрідність манери письма й відображення дійсності в образах, складних, багатогранних, які викликають інтерес у сучасних режисерів.

Пам'ять про Джозефа Конрада належно пошанована й в Україні. На честь англійського класика з України названо вулицю у м. Бердичів,

У 2007 з нагоди 150-річчя від дня народження митця Польським інститутом у Києві було засновано премію імені Джозефа Конрада-Коженьовського. Премія присуджується щодва роки українському письменнику чи письменниці віком до 40 років «незалежно від місця його/її проживання, прижиттєво, за послідовність у реалізації творчого шляху, інноваційність форми, універсалізм послання». [Премія] Першим лауреатом став Т. Прохасько. Пошановані цією премією такі українські митці: Сергій Жадан (2009), Наталка Сняданко (2011), Таня Малярчук (2013), Софія Андрухович (2015), Катерина Калитко (2017), Артем Чех (2019), Вікторія Амеліна (2021).

Як вказано в положенні, мета нагороди: вшанувати постать Джозефа Конрада, зокрема:

а) нагадати про видатного письменника і наголосити, що його постать є символом пан'європейської, польсько-українсько-британської культурної спадщини;

б) привернути увагу українських еліт до українського коріння поляків, котрі здобули світове визнання;

г) підкреслити роль Польщі як країни, що високо цінує творчі досягнення сучасних українських письменників у контексті спільної польсько-української культурної спадщини. [37]

Отже, творчість Джозефа Конрада – це не тільки набуток культурної пам'яті кількох європейських країн, а вагомий внесок у скарбницю світової культури, оскільки теми і проблеми, які він розкрив у своїх творах, стосуються людства загалом: цінностей, які споріднюють різні цивілізації, різні континенти, людей різних рас, народностей, етносів. Актуальність піднятих проблем очевидна, тому життєвий і творчий шлях письменника є предметом вивчення у сучасних закладах освіти.

2.3. Методичні засади вивчення творчості митця на уроках зарубіжної літератури

Життя і творчість Джозефа Конрада стали предметом вивчення у закладах освіти порівняно недавно. У вищій школі, де у навчальних планах передбачено вивчення курсу «Історія зарубіжної літератури» творчість цього письменника розглядалася переважно оглядово у контексті англійської літератури ХХ століття.

У закладах загальної середньої освіти тема вивчення життя і творчості Джозефа Конрада з'явилася в оновленій у 2022 р. шкільній програмі «Зарубіжна література. 5-9 клас» [20, с. 48] у зв'язку із уведенням текстів європейських письменників замість російських.

У 10 класі автори програми «Зарубіжна література. 10-11 клас. Рівень стандарту» та «Зарубіжна література. 10-11 клас. Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти» [22, с. 46] пропонують для позакласного читання твори Джозефа Конрада «Князь Роман», «Сестри», «Емі Фостер» (1 за вибором), тобто тексти, у яких загадується Україна, описано враження про періоди життя британського письменника на українській землі.

Відповідно до цього часу методика вивчення творчості письменника розроблялася методистами, науковцями у контексті вивчення літератури рідного краю (Т. Бабійчук, Н. Любарець, В. Скидан,) курсів за вибором (І. Тригуб), теми «Джозеф Конрад і Україна» (Ж. Клименко) у компаративній парадигмі (С. Васюта, О. Пойда) та загальних теоретико-методичних основ проблеми «Джозеф Конрад і методика викладання літератури в Україні» (О. Ісаєва).

Уже згадана міжнародна конференція, що відбувалася у м. Бердичів до 160-річчя письменника, актуалізувала методичні пошуки та їх представлення у теоретичній (виступи, тези), практичній (проведення фрагментів уроків, практичних занять) частині роботи конференції.

О. Ісаєва розкрила значення життя і творчості британського письменника для сучасного шкільного вивчення літератури через такі аспекти: життєвий і творчий шлях митця як приклад діалогу культур і народів; тема України в житті і творчості Дж. Конрада, його літературно-критичні погляди; вплив митця на творчість інших письменників; кіноінтерпретації його романів; образи з художніх текстів Дж. Конрада у сучасній музиці. Дослідниця звертає увагу на важливу думку письменника про роль читача як суб'єкта літературного процесу, тобто йдеться про таке читання, «яке формує самостійність думки, уміння інтерпретувати, перекладати на мову власних понять і вражень». [23, с.31]

Методичні рекомендації пропонує Ж. Клименко до вивчення у шкільному курсі зарубіжної літератури теми «Джозеф Конрад і Україна».

Вчена окреслила основні напрями добору матеріалу до висвітлення означеної теми:

- 1) перебування письменника в Україні, його ставлення, враження, які справила на нього природа, земля, люди;
- 2) українська тематика у творчості митця;
- 3) переклади, побутування й рецепція творів класика британської літератури;
- 4) генетична спорідненість і типологічність творів письменника та репрезентантів української неоромантичної прози;
- 5) творчість митця крізь призму української критики;
- 6) образ Джозефа Конрада та його творів очима вітчизняних майстрів різних видів мистецтв;
- 7) ушанування пам'яті письменника в Україні. [28, с.34]

Методисти, викладачі, вчителі-практики української і зарубіжної літератури продемонстрували різнобічні шляхи, методи і прийоми аналізу окремих творів митця: повісті «Фрейя семи островів» (Н. Любарець), оповідань «Лагуна», «Фальк», «Аванпост прогресу», «Завтра», «Чорний штурман» (Т. Бабійчук), роману «Серце п'їтьми» (О. Кунашенко). Компаративний контекст вивчення неоромантичної прози Джозефа Конрада та Юрія Яновського продемонстрували С. Васюта та О. Петрович, зробивши акцент на інтерактивних методах роботи на уроці (проектної діяльності в групах) та на представленні проектів у формі мультимедійних презентацій, буклетів, карт пам'яті тощо. Можливості розвитку творчих здібностей учнів під час вивчення творів письменника досліджували й представили Л. Золотюк, В. Скидан.

З уведенням теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» у 9 класі з'явилися методичні розробки її вивчення. Учителі-практики пропонують (О. Лиховид, Т. Соловйова, С. Ушакова, О. Фарімець) схематичні плани-конспекти уроків вивчення роману «Серце п'їтьми» та короткої довідки про автора. Автори роблять акцент на сюжеті, образах, композиційних та

стильових особливостях твору. Форма подачі матеріалу – за теоретичними блоками із відповідними завданнями. Таким чином відбувається ознайомлення з історією створення роману, аналіз його художніх особливостей. О. Лиховид пропонує інтерактивні завдання: створення асоціативного грона «Серце п'їтьми», створення паспорта роману.

Аналіз методичних праць дозволяє зробити висновки, що життя і творчість Джозефа Конрада були в зоні уваги багатьох учених та методистів, учителів-практиків. Важливий аспект досліджень стосувався вивчення у закладах загальної середньої освіти краєзнавчих матеріалів, які розкривають питання взаємозв'язків митця з Україною, компаративного аналізу творів у контексті неоромантизму, кіноінтерпретації його романів. Представлені у методичних розробках уроків методи, прийоми, форми роботи з текстом можна охарактеризувати як поєднання традиційних шляхів (цілісний, пообразний) і методів аналізу твору (читання з коментарем, словесне малювання, інсценізація) та нетрадиційних (асоціативне грона, ментальні карти, образони, буктрейлери тощо). Такий підхід дає можливість забезпечити естетичне сприйняття твору, формувати образну уяву, розвивати критичне мислення, творчі здібності.

Висновки розділу 2

Дослідження життя і творчості Джозефа Конрада доводять, що він є людиною трьох культур: польської, французької, англійської. Він знав польську і французьку мови та літературу. Оволодів англійською мовою у зрілому віці і став класиком британської літератури. Поляк за національністю, він називав себе «шляхтичем з України», оскільки пов'язаний з нашою країною місцем свого народження.

Велика кількість краєзнавчих досліджень засвідчує зацікавленість темою і бажанням розкрити витоки творчості, життєвого вибору, морально-етичних цінностей Юзефа Теодора Конрада Коженювського.

Науковці з Британії, Польщі, Франції, акцентуючи на модерністських аспектах стилю, довели значущість творчості митця у світовій літературі і світовому літературному процесі. Мариністичні твори письменника проаналізовані вченими під кутом інтертекстуальних, контекстуальних, текстуальних студій, а також з акцентом на глибокий психологізм у створенні персонажів, їхніх вчинків.

Щодо методичних аспектів вивчення творчості митця, то можна констатувати значний доробок науковців, методистів, учителів, які представили свої концепції вивчення біографії і творчості Джозефа Конрада у закладах освіти різних рівнів.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ МОНОГРАФІЧНОЇ ТЕМИ «ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ ДЖОЗЕФА КОНРАДА» НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 9 КЛАСІ

3.1. Педагогічна діагностика готовності учнів до вивчення біографії письменника на уроці зарубіжної літератури та експериментальний урок з вивчення життєпису Джозефа Конрада

Кожна монографічна тема починається з вивчення біографії письменника. Мета вивчення життєвого шляху письменника – це наблизити його до читача, розкрити індивідуальність, прокласти стежку до його творчості. На сьогодні в методиці є розроблені вченими різноманітні форми, методи і прийоми вивчення біографії митця. Оригінальний авторський шлях опрацювання пропонує Л. Овдійчук [50, 51]. Вона зосереджує увагу на особистості Джозефа Конрада і досліджує, яким чином родовід, оточення, риси вдачі, обдарування вплинули на формування індивідуальності Коженцьовського. Вчена пропонує авторську мультимедійну презентацію «Джозеф Конрад як особистість» [53] та методику й алгоритм її опрацювання «Методичний супровід до перегляду мультимедійної презентації «Джозеф Конрад як особистість». (Додаток А)

Скористаємося цими матеріалами для розробки конспекта уроку з вивчення біографії Джозефа Конрада у 9 класі.

У процесі написання магістерського дослідження перед розробкою монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» учням дев'ятих класів Рівненського ліцею №13 були запропоновані анкети із запитаннями та варіантами відповіді на них. Мета анкетування – врахувати побажання, інтереси, пропозиції учнів під час підготовки конспектів уроків.

Запитання першої анкети спрямовані на вивчення біографії письменника.

Анкета №1.

1. Який спосіб вивчення біографії письменника Вам найбільш до вподоби?

- а) розповідь вчителя на уроці;
- б) розповідь вчителя, поєднання з учнівськими повідомленнями;
- в) мультимедійна презентація, яка супроводжується коментарем вчителя;

г) мультимедійна презентація власних досліджень про життя письменника;

д) екскурсії до музею;

е) заочні екскурсії в місця, пов'язані з життям та діяльністю митця;

є) перегляд кінофільмів, телепередач про письменника;

ж) ваш варіант.

2. Які джерела біографії Ви вважаєте найбільш доцільними під час підготовки повідомлень?

а) літературно-критичні праці;

б) біографічні романи, повісті, художньо-біографічні есе та ін.;

в) щоденники, епістолярна спадщина письменника, спогади сучасників;

г) автобіографічні твори;

д) інтернетджерела.

3. Що б Ви хотіли почути на уроці про письменника?

а) життєвий шлях в основних датах і подіях;

б) особливості його характеру, вдачі;

в) захоплення й обдарування;

г) розповідь про оточення, друзів;

д) інші сфери діяльності митця;

е) ваш варіант.

4. Які з методів вивчення біографії здаються Вам більш цікавими?

а) художня розповідь;

б) шкільна лекція;

в) презентація учнівських досліджень і бесіда на їх основі про життя письменника.

г) інсценізація епізодів із життя;

д) інтерв'ю з письменником.

З-поміж запропонованих в анкеті способів вивчення життєвого шляху митця на уроці учням найбільш до вподоби припали такі як розповідь вчителя на уроці (28,9%), мультимедійна презентація, яка супроводжується

коментарем вчителя (23,1%), мультимедійна презентація власних досліджень про життя письменника (17,3%), перегляд кінофільмів, телепередач (15,4%). Екскурсії до музею обрали (9,6%) опитаних учнів, заочні екскурсії в місця, пов'язані з життям та діяльністю митця – (5,8%).

Під час підготовки до уроку більшість респондентів (34,6%) воліє використовувати такі джерела вивчення біографії письменника як його щоденники, епістолярна спадщина, спогади сучасників. 26,9% опитаних обирають автобіографічні твори. 23,1% учнів вважають, що краще користуватися інтернетджерелами. І 15,4% опитаних школярів найбільш доцільними називають біографічні твори.

Більша частина учнів (34,6%) на уроці хотіли б почути про захоплення, обдарування письменника, 26,9% – особливості його характеру, вдачі, 25,0% – розповідь про оточення друзів, позаписьменницьку діяльність.

І лише 13,5% - життєвий шлях в основних датах і подіях.

Серед запропонованих методів вивчення життєвого шляху письменника найбільш цікавими дев'ятикласники називають інтерв'ю з письменником (36,5%), інсценізацію епізодів із життя (19,2%), презентацію учнівських досліджень і бесіду на їх основі про життя митця (17,3%). Дещо меншу зацікавленість вони проявили до шкільної лекції (15,4%) та художньої розповіді (11,5%).

Таким чином ми визначили, які основні шляхи, джерела та методи вивчення біографії письменника цікаві сучасним здобувачам загальної середньої освіти й врахували це під час розробки конспекта уроку з вивчення життєпису Джозефа Конрада.

У шкільній програмі «Зарубіжна література. 5-9 клас» зі змінами 2022 р. [20; с. 48] з'явилася тема «Нові обрії європейського роману» з переліком авторів і творів: Джейн Остін «Гордість і упередження», Віктор Гюго «Собор Паризької Богоматері», Шарлотта Бронте «Джейн Ейр», Джозеф Конрад «Серце п'тьми» (1 твір за вибором учителя). Творчість цих письменників запропоновано розглядати у контексті романтизму у як художнього напрямку

в літературі й мистецтві та в контексті реалістичних тенденцій у межах романтизму. Оскільки на загальну тему «Романтизм» відведено 18 год., то відповідно, на вивчення монографічної теми можна взяти 5 годин: 1 урок на опрацювання біографії та загального огляду життєвого шляху, чотири уроки – на вивчення роману «Серце пільми» та один урок на позакласне читання за одним із творів письменника.

Основне, що повинні збагнути учні на уроці вивчення життєвого шляху письменника, це те, що він – своєрідна особистість, людина з непростю долею. Попри все Джозеф Конрад зміг багато чого досягти в житті і завоювати собі право бути класиком англійської літератури, одного з найбагатших на яскраві імена письменств світу. Конспект уроку вивчення життя і творчості Джозефа Конрада уміщено в долатках. (Додаток Б)

Тему уроку було сформульовано так: «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ». Упродовж заняття ми розкрили суть цих характеристик і доводили правильність епіграфа «... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід». [Цит. за: 60].

Сучасний урок літератури «вимагає» формулювання не тільки загальної мети, а конкретних цілей та компетентностей. Адже «без визначення цілей не можна забезпечити якісного контролю за навчальним процесом» [70; с.22]

Отже, ми визначали такі цілі уроку:

Учні повинні знати:

- основні віхи життя і творчості Джозефа Конрада;
- своєрідність особистості письменника;
- внесок Джозефа Конрада у духовну скарбницю світової та національних літератур;
- Учні повинні вміти:

- працювати з додатковою літературою;
- добирати матеріал, який найяскравіше характеризує особистість письменника;
- робити висновки, давати оцінку певним фактам і явищам;
- сформулювати власне бачення індивідуальності Джозефа Конрада.

Ключові компетентності, які необхідно сформувати на уроці:

Учень (учениця):

- усвідомлює взаємозв'язок людини і навколишнього середовища (НЛ-1);
- розуміє необхідність захисту своїх прав і прав інших людей (НЛ-2);
- визначає тактику поведінки в небезпечних ситуаціях (НЛ-3);
- оцінює проблему і відповідно до цього ухвалює рішення (НЛ-4).

Предметні компетентності.

Учень (учениця):

- розповідає про основні віхи життя і творчості;
- аналізує чинники, які вплинули на формування особистості письменника;
- розкриває фактори, які представляють індивідуальність письменника у триєдності його сфер діяльності та особливостей вдачі й світогляду;
- розуміє світоглядну позицію поляка Ю.-Т. Коженювського, який став класиком англійської літератури під псевдонімом Джозеф Конрад;
- осмислює зв'язок письменника з Україною;
- визначає внесок митця у духовну скарбницю світової та національних літератур;
- Для мотивації навчальної діяльності учитель демонструє на екрані текст: «Він був людиною трьох культур: польської, французької, англійської. Знав польську мову, літературу. Добре володів французькою мовою, знав літературу й історію Франції.

Оволодів англійською мовою у зрілому віці і став класиком англійської літератури».

Запитання до учнів:

- Чи цікавою є така особистість? Чому? Отже, йдеться про Джозефа Конрада.

Оголошуємо тему, мету та цілі уроку «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ».

Звертаємо увагу учнів на епіграф: «... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід».

- Що б ви хотіли дізнатися про письменника? Запишіть у зошити свої очікування від уроку, свої цілі.

У ході бесіди про цілевизначення з'ясували, що поставлені цілі співпадають із очікуваннями учнів від уроку.

А.Фасоля наголошує, що «в умовах особистісно зорієнтованого навчання вчитель обов'язково виходить з інтересів учнів, їхніх зацікавлень» [70, с.21].

Ставимо завдання дев'ятикласникам: упродовж уроку робити записи у зошитах за схемою: Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ до таблиці. Зазначати треба факт і його вплив на долю Джозефа Конрада.

Використовуємо стратегії критичного мислення: «товсті і тонкі запитання», графічні систематизатори – узагальнювальну таблицю «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ».

Учитель під час уроку пропонує слайди з мультимедійної презентації «Джозеф Конрад як особистість» Л. Овдійчук [53], опрацьовуючи детально окремі слайди, необхідні для реалізації мети, цілей та завдань уроку. У

додатках вміщено «Методичний супровід до перегляду мультимедійної презентації «Джозеф Конрад як особистість». (Додаток А)

Акцент на уроці робимо на важливих чинниках, що вплинули на формування особистості майбутнього письменника. Насамперед, це оточення, освіта, сфера діяльності, вдача і характер, світогляд.

Використовуємо алгоритм, запропонований авторкою проєкту «Письменник як особистість» Л. Овдійчук проте дещо спрощуємо його відповідно до завдань уроку. «Говсті і тонкі» запитання для учнів слугують орієнтиром під час перегляду презентації:

- 1) Хто з оточення Джозефа Конрада, коли він був дитиною, зробив значний вплив на формування особистості. У чому це проявилось найбільше?
- 2) Який рівень освіти був у Ю.-Т. Коженювського за сучасними мірками?
- 3) Які здібності виявилися в дитинстві? Які мови знав майбутній письменник? Чому не вчив російську мову?
- 4) Які обставини вплинули на вибір сфери діяльності? Звідки у нього, «сухопутного поляка», потяг і любов до моря?
- 5) Чому він став англійським письменником?
- 6) Чому його звинуватили у зраді Польщі? Як він це пояснював? Яке ваше ставлення до цього факту?
- 7) Що виявилось стержнем у його характері?
- 8) Під чиїм впливом сформувався світогляд письменник?

Упродовж перегляду презентації, яка супроводжувалася коментарем учителя та бесідою, в учнів сформувався особистісний погляд на письменника, виник в уяві певний образ. Відповіді учнів можна узагальнити. Отже, найбільший вплив у дитинстві та юності зробили батьки, бабуся Теофілія і дядько Т. Бобровський, що відобразилося на рівні освіченості, виборі життєвого шляху, характері, світогляді Ю.-Т. Коженювського. Освіта

була доволі різнобічною завдяки батькові (вивчення мов, переклади) та Т. Бобровському (навчальні заклади високого рівня викладання). У майбутньому це дало поштовх до вибору професії: спочатку – моряка, потім – письменника. Вдача і характер формувалися під впливом патріотичних батьків, більше – від батька Аполло Коженювського (бо мама Евеліна померла, коли малому Конрадекові було всього 3 роки), який був борцем за незалежність Польщі, а також практичного і добродушного дядька-опікуна Т. Бобровського. Важливо й те, що Ю. -Т. Коженювський завжди залишався аристократом у манерах і способі життя незалежно від обставин і місця перебування. Це відклалося й на світогляді митця.

У результаті опрацювання інформації було створено таблицю 3.1

Таблиця 3.1

«Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ»

Моряк	Письменник	Аристократ
<p><i>Передумови:</i> Захоплення географією.</p> <p><i>Події:</i> -«зустріч» з морем в Одесі. -небажання бути мобілізованим до війська російської імперії, яка підкорила Польщу; -моряк у французькому флоті. -від моряка і штурмана – до капітана далекого плавання у британському флоті.</p>	<p><i>Передумови:</i> -батько був поетом і драматургом; -дядько-опікун Т. Бобровський відомий як мемуарист; -хрещений батько – видатний польський письменник-романіст Ю. Крашевський.</p> <p><i>Події:</i> -зустріч із Дж. Голсуорсі, який послухавши морські розповіді помічника капітана, порадив писати; - накопичення у зовнішній і внутрішній біографії інформації, думок,</p>	<p><i>Передумови:</i> -народження в шляхетній родині герба Наленч; -домашнє виховання з гувернерами; -домашня освіта та освіта у кращих навчальних закладах Польщі; -вдача і риси характеру: замкнутість до зовнішніх впливів, стриманість, шляхетність манер і поведінки.</p> <p><i>Події:</i> -життя на морі і на суші в різних умовах, зустрічі з різними людьми;</p>

	вражень, які перетворилися на сюжети романів, оповідань.	-відмова від титулу британського лорда, щоб зберегти приналежність до польського роду герба Наленч.
--	--	---

Окремі учні отримали випереджальні завдання: з теми «Джозеф Конрад і Україна» та «Творчість Джозефа Конрада». Вони представили виконані завдання у формі як проєктів: 1) ментальної карти, яка мала вигляд географічної мапи України, зокрема місць, де народився, жив, перебував у гостях Ю.-Т. Коженювський, 2) мультимедійної презентації з гіперпосиланнями на сайт УкрЛіБ [16].

В учнівських зошитах з'явилися «вільні» записи, тобто фіксувалося те, що цікаво. Обов'язково треба було записати назви творів, які пов'язані з Україною, назви романів: «Серце п'їтьми», (1900), «Лорд Джим» (1900), «Ностромо» (1904), збірок оповідань «Поміж сушею та морем» (1912), «Припливи та відпливи» (1915) й екранізації.

На цьому уроці відбувається й підготовка до сприйняття твору, що буде вивчатися текстуально.

Учитель розповів про історію написання твору та екранізацію, яку здійснив знаменитий американський режисер Ф. Коппола, продемонструвавши слайди з обкладинками різних видань роману в оригіналі та в перекладі українською мовою (І. Андрущенко), ілюстрації, висловлювання про твір критиків, літературознавців та кадри з фільму.

Підсумок уроку ми розпочали інтерактивним методом «Мікрофон», який надає можливість кожному учневі сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку, чи позицію, яка стосується епіграфа: «... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід».

Роль уявного мікрофона виконував олівець, який учні передавали один одному ланцюжком. Учні говорили лаконічно і швидко. Відповіді не коментувалися і не оцінювалися.

На етапі рефлексії дев'ятикласники повернулися до своїх цілей. Отож необхідно було згадати й усвідомити цілі діяльності і процес її протікання, співвіднести отримані результати із запланованими та відкоригувати цілі й шляхи наступної діяльності.

Здійснювалася у ході бесіди:

1. Що ми робили на уроці і як?
2. Що Вас найбільше зацікавило? А що б Ви порекомендували зробити інакше?
3. Чи досягли ми поставлених цілей?

Ми з учнями з'ясували, що поставлених цілей далось досягнути. Учні найбільше зацікавили спогади про письменника та уривки з його листів, які розкрили багато особистісного, цікавого, значимого. Таким чином вони хотіли б вивчати і інших письменників.

Оцінки виставлялися на основі заповненої учнем картки само оцінювання та взаємооцінювання.

Картка.

Прізвище, ім'я _____

Оцініть себе по кожному з визначених напрямів від 0 до 2 балів.

1. Ви брали активну участь у роботі групи _____
2. Ви вносили вдалі пропозиції, які врахувала група _____
3. Ви надавали підтримку іншим членам групи, заохочували їх до роботи _____
4. Ви висунули цілком нову ідею, що сподобалась іншим _____
5. Ви вдало узагальнювали думки інших і просували роботу групи вперед _____
6. Ви доповідали класу про результати групової роботи _____

Всього балів _____.

Домашнє завдання має диференційований характер. Учням запропоновані такі завдання на вибір:

1. Написати СМС другові/подрузі, які не були на уроці, що треба знати про Джозефа Конрада.
2. Прочитати роман «Серце п'тьми».

На основі проведеного уроку вивчення біографії письменника, виконаних завдань, бесід, опитування ми узагальнили дані проміжного етапу формувального експерименту в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

**Основні компоненти, критерії, показники ефективності
експериментальної методики вивчення біографії
Джозефа Конрада у 9 класі**

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційний	Мотиваційно-ціннісний	зацікавлення першоджерелами, які розкривають особистість письменника цілепокладання, свідомий вибір інтерактивних методів, форм, засобів навчання;
Когнітивний	Когнітивно-рефлексивний	поняття про різні форми вивчення життя і творчості письменника; розуміння значущості знань біографії письменника, його особистості у розкритті творчості;
Діяльнісний	Креативно-діяльнісний	сформованість дослідницьких умінь та навичок самостійної роботи; застосування критичного мислення на уроках, розробка графічних систематизаторів; створення власних текстів та медіатекстів (постерів, буктрейлерів, інфографіки, презентацій); вміння та навички роботи в групах, роботи в парах; володіння інноваційними методами навчання та ІКТ; самооцінювання результатів власної діяльності, рефлексія;

Високий рівень засвоєння знань, умінь, навичок та компетентностей з теми «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ» мають респонденти, які виявляють зацікавлення першоджерелами, що розкривають особистість письменника, мотивовані на цілепокладання, роблять свідомий вибір щодо в інтерактивних методів, форм, засобів навчання, виявляють глибоке розуміння значущості знань біографії письменника, його особистісних якостей у розкритті творчості; мають розвинуте критичне мислення, застосовують креативний підхід до створення власних текстів та

медіатекстів; у них на добре розвинуті навички роботи в групах і в парах; сформовані вміння самооцінювання та рефлексії.

Середній рівень засвоєння знань, умінь, навичок та компетентностей з теми «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ» мають респонденти, які виявляють незначне зацікавлення першоджерелами, що розкривають особистість письменника, недостатньо мотивовані на цілепокладання, обирають окремі інтерактивні методи, форми, засоби навчання, виявляють розуміння значущості знань біографії письменника, його особистісних якостей у розкритті творчості; критичне мислення розвинуте у них на достатньому рівні, іноді застосовують креативний підхід до створення власних текстів та медіатекстів; у них достатньо розвинуті навички роботи в групах і в парах; сформовані вміння самооцінювання та рефлексії.

Низький рівень засвоєння знань, умінь, навичок та компетентностей з теми «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ» мають респонденти, які не виявляють зацікавлення першоджерелами, що розкривають особистість письменника, цілепокладання у них має формальний характер, інтерактивні методи, форми, засоби навчання обирають зрідка, не виявляють розуміння значущості знань біографії письменника, його особистісних якостей у розкритті творчості; критичне мислення у них недостатньо розвинуте, вони не застосовують креативний підхід до створення власних текстів та медіатекстів; у них на низькому рівні розвинуті навички роботи в групах і в парах; недостатньо сформовані вміння самооцінювання та рефлексії. У таблиці 3.3 зафіксовано порівняльні результати.

Таблиця 3.3

Порівняльна таблиця рівнів засвоєння знань, умінь, навичок та компетентностей учнів контрольного та експериментального класу з теми «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ» за експериментальною та за традиційною методиками

<i>Критерій</i>		<i>Рівні</i>	<i>Експериментальний клас</i>	<i>Контрольний клас</i>
<i>Мотиваційний</i>	<i>Мотиваційно-</i>	<i>Високий</i>	19.6	17,5

	<i>аксіологічний</i>	<i>Середній</i>	54.3	46.2
		<i>Низький</i>	26.1	36.3
<i>Когнітивний</i>	<i>Когнітивно-рефлексивний</i>	<i>Високий</i>	24.2	20.9
		<i>Середній</i>	58.9	51.1
		<i>Низький</i>	16.9	18
<i>Діяльнісний</i>	<i>Креативно-діяльнісний</i>	<i>Високий</i>	22.1	16.1
		<i>Середній</i>	54.8	49.1
		<i>Низький</i>	23.1	34.8

Як бачимо, кількісні показники контрольних класів відрізняють від експериментальних, особливо суттєво у мотиваційному та діяльнісному компонентах. Результати доводять, що експериментальна методика вивчення біографії письменника суттєво підвищила інтерес до особистості митця, до джерел вивчення життєпису (мемуари, листи, щоденники) та мотивувала до освоєння нових методів, прийомів, до творчості.

2.2. Діагностика та експериментальна методика вивчення повісті Джозефа Конрада «Серце півми» на уроках зарубіжної літератури

Наступним етапом опрацювання монографічної теми на уроках зарубіжної літератури є текстуальне вивчення художнього твору. Учням було запропоновано анкету №2, у якій сформульовано запитання для з'ясування того, які форми та методи вивчення художнього твору найбільш імпонують.

Анкета № 2

1. Які методи і прийоми роботи на уроці Вам подобаються під час вивчення художнього твору?

- а) Бесіда.
- б) Дискусія.
- в) Читання з коментарем.
- г) Інсценізація.

д) Дослідження.

е) Ваш варіант.

2. Який з поданих прийомів допомагає Вам краще сприйняти твір письменника?

а) читання тексту.

б) переказ твору іншою особою.

в) усне словесне малювання героїв художнього твору.

г) інсценізування окремих епізодів.

д) зіставлення літературного тексту з іншими видами мистецтва.

3. Щоб зрозуміти художній твір, мотиви вчинків і поведінку його героїв треба, на Вашу думку, звертатися до:

а) тексту твору.

б) літературно-критичних статей.

в) думки інших людей.

4. Художній твір на уроці літератури – це для Вас:

а) здобуття нових знань, пізнання раніше невідомого.

б) взірць для наслідування кращих рис героїв.

в) джерело естетичної насолоди, емоційного стану.

г) тільки вимога навчальної програми, яку необхідно виконати.

д) ваш варіант.

5. Яким способом фіксації навчального матеріалу Ви надали б перевагу?

а) Конспектування.

б) Складання плану.

в) Заповнення таблиці.

г) Ваш варіант.

Під час розгляду твору письменника більшості респондентів подобаються такі форми роботи на уроці як бесіда (30,8%), дискусія (28,9%).

Дослідження обрали 15,4% учнів, інсценізацію – 13,5%, читання з коментарем – 11,5%.

Значній частині учнів краще сприйняти твір допомагає власне читання тексту (34,6%). 21,2% розуміють художній твір і тоді, коли слухають його переказ. Зівставленню літературного тексту з іншими видами мистецтва надали перевагу 17,3% школярів, усному словесному малюванню героїв – 15,4%, інсценізації епізодів – 11,5%.

Щоб зрозуміти художній твір, мотиви вчинків і поведінку героїв, на думку дев'ятикласників, насамперед треба звертатися до тексту твору (46,2%). 38,5% вважають, що у цьому їм допоможуть літературно-критичні статті. І 15,4% школярів формують своє враження про твір під впливом думки товаришів, вчителів та інших людей.

Аналіз наступного запитання виявив, що для більшості опитаних учнів художній твір на уроці літератури – це здобуття нових знань, пізнання раніше невідомого (34,6%), для 28,9% респондентів твір письменника є взірцем наслідування кращих рис героїв. 19,2% учнів вважають художній твір джерелом естетичної насолоди, емоційного стану. І, як не прикро, але для 17,3% опитаних це лише вимога навчальної програми, яку необхідно виконати.

З-поміж поданих способів фіксації навчального матеріалу на уроці учні надали перевагу заповненню таблиці (44,2%), конспектуванню (32,7%). Менше зацікавило опитаних складання плану (23,1%).

Ще дев'ятикласникам була запропонована анкета на виявлення їхніх інтересів та побажань щодо форм проведення уроків узагальнення і систематизації знань.

Анкета № 3

1. Які, на Вашу думку, форми проведення уроків узагальнення і систематизації знань найбільш ефективні і водночас цікаві?

а) Підсумково-фронтальна бесіда.

- б) Відповіді за тестами.
- в) Літературна вікторина.
- г) Літературні ігри-змагання (брейн-ринги, літературознавчі турніри).
- д) Письмові відповіді на контрольні запитання.
- е) Підготовка рефератів, повідомлень на окремі теми.
- є) Ваш варіант.

На думку учнів, найбільш ефективними і водночас цікавими є такі форми як літературні ігри-змагання (брейн-ринги, літературознавчі турніри) (30,8%), літературні вікторини (21,2%), підсумково-фронтальна бесіда (17,3%).

Готувати реферати, повідомлення виявили бажання 15,4%. Значно менше учні зацікавилися відповідями за тестами (7,7%) та письмовими відповідями на контрольні запитання (7,7%).

На жаль, респонденти під час анкетування не запропонували власних варіантів відповідей на запитання. Лише одна учениця висловила пропозицію застосовувати прийом інсценізації на підсумкових уроках.

Участь в опитуванні брали учні гуманітарного (літературного) та негуманітарного профілів.

І аналіз анкет засвідчив, що залежно від профілю варіанти відповідей учнів на запитання дещо відрізняються.

Так, учням класу негуманітарного спрямування серед поданих способів вивчення біографії письменника найбільш до вподоби розповідь вчителя на уроці (40%).

Тоді як гуманітарії обирають підготовку повідомлень, які б доповнювали розповідь вчителя (25,9%) або урок у формі презентації власних досліджень про життя письменника (22,2%).

При підготовці до уроку вивчення особи митця більшість учнів негуманітарного профілю користуються літературно-критичними працями (40,0%). У класі літературного спрямування більшість респондентів воліє

звертатися до щоденників, листів письменника, спогадів про нього (40,7%), автобіографічних творів (37,0%).

З-поміж методів вивчення біографії шкільну лекцію у нелітературному класі вибрали 24,0% учнів. А в літературному – лише 7,4%.

Серед форм роботи на уроці вивчення художнього твору більшість гуманітаріїв віддали перевагу дискусії (37,0%), негуманітаріїв – бесіді (36,0%).

Зрозуміти художній твір, скласти враження про нього більшій частині десятикласників гуманітарного профілю допомагає власне текст твору (66,7%), а учням – негуманітаріям – літературно-критичні статті (60,0%).

Художній твір на уроці літератури для більшості учнів класу літературного спрямування – це здобуття нових знань, пізнання раніше невідомого (44,4%), а для школярів негуманітарного профілю – лише вимога навчальної програми (36,0%).

Значна частина учнів негуманітарного класу надали перевагу такому способу фіксації навчального матеріалу як конспектування (40,0%), а гуманітарного – заповнення таблиці (55,6%).

Щодо форм проведення уроків узагальнення і систематизації знань, то більшість учнів як в одному так і в іншому класі були за літературні ігри – змагання (32,0% і 29,6%) та вікторини (24,0% і 18,5%).

Отже, вивчення художнього твору відбувається за етапами: підготовка до сприйняття, читання твору, підготовка до аналізу, аналіз твору, підсумок, творчі роботи.

Відповідно ми розподілили етапи вивчення роману «Серце п'їтьми» таким чином. На першому уроці, коли вивчалася біографія Джозефа Конрада, відбувалася підготовка до сприйняття твору і домашнє читання, на другому, третьому, четвертому – підготовка до аналізу й аналіз твору, на п'ятому – підсумковий етап вивчення, який проводиться уроку-конкурсу на кращого знавця життя і творчості Джозефа Конрада. Другий і третій урок ми запланували за однією темою як спарений (конспект уроку 2-3ю - Додаток В)

Ключові компетентності, які необхідно сформувати на уроці:

Учень (учениця):

- усвідомлює взаємозв'язок людини і навколишнього середовища (НЛ-1);
- розуміє необхідність захисту своїх прав і прав інших людей (НЛ-2);
- визначає тактику поведінки в небезпечних ситуаціях (НЛ-3);
- оцінює проблему і відповідно до цього ухвалює рішення (НЛ-4).

Предметні компетентності.

Учень (учениця):

- визначає жанрові ознаки мариністичного роману, специфічні ознаки неоромантизму у романі;
- визначає провідні теми, мотиви, проблеми у творі письменника;
- аналізує образи, засоби їхнього створення;
- виявляє особливості оповідної манери в романі;
- виявляє художнє новаторство митця – відкриття нової теми і мотивів.

Було поставлено такі цілі уроку:

Учні повинні знати:

- зміст роману Джозефа Конрада «Серце півми»;
- історію написання твору;
- особливості образів героїв творів;
- ознаки неоромантичного стилю у творі.

Учні повинні вміти:

- працювати з текстом художнього твору;
- характеризувати образи, посилаючись на текст, порівнювати їх;
- виявляти порушені автором проблеми;
- давати власну оцінку подіям;
- визначати особливості мариністичного твору та неоромантичного стилю у романі.

На другому і третьому уроках на етапі підготовки до аналізу й аналізу твору важливо було з'ясувати, який відсоток дев'ятикласників ознайомилися з твором, та рівень сприйняття доволі складного тексту.

Запитання до бесіди:

Які ваші враження від твору?

Чи любите ви море?

Чи любить автор море, кораблі, плавання?

Хто з його персонажів по-справжньому любить море?

Кого можна назвати справжнім моряком?

Чи можна назвати твір морським романом?

Які події описані у творі?

Яка основна сюжетна лінія?

Який жанр твору?

Хто є головними героями?

Яка роль образу п'їтьми?

За допомогою запитань вдалося з'ясувати, що з тих, хто прочитав, висловлюють захоплення близько третини, ще така ж кількість учнів зізналася, що твір складний і незрозумілий, інші не можуть визначитися з відповіддю. Про те, що це морський (мариністичний) роман, сказали не всі. Відповіді засвідчили, що жанр твору, сюжет і головні персонажі зрозумілі, а от образ п'їтьми викликав різнотлумачення, спрощене бачення і нерозуміння. Тому на цьому уроці пропонуємо тему за програмою: «Серце п'їтьми» – пригодницький роман про мандрівку моряка Марлоу Центральною Африкою. Засудження у творі жахливих наслідків колоніальної політики європейців. Образна тема звучала так: «Подорож до серця п'їтьми: відкриття і розчарування капітана Марлоу».

Для початку розкриваємо учням термін «маринізм». У літературознавчій енциклопедії подано таке визначення: «маринізм – морська тематика у письменстві, яка передбачає естетичне сприйняття морських краєвидів, відображення життя моряків, а також порив у

незвіданий простір, жагу відкриття нового». [39, с.16] Звідси випливає, що мариністичний роман – це текст, у якому відображена морська тематика та проблематика, морські пейзажі, життя моряків, ...

Обираємо для аналізу шлях «вслід за автором», тобто цілісний. Умовно поділяємо роман на чотири частини: 1) на яхті «Неллі» у колишнього моряка Чарльза Марлоу; 2) розповідь Марлоу про те, як він потрапив на прісноводне судно; 3) подорож Марлоу на пароплаві до Конго; 4) повернення до Британії.

Під час опрацювання кожної з частин за запитаннями, учні мають завдання: створити «асоціативні грона»: «Марлоу» та «Курц».

Запитання до бесіди до першої частини:

Як описано Марлоу на початку твору? Чому він нагадує слухачам божка, а в кінці Будду?

Що поєднувало людей, які зібралися на яхті «Неллі»?

Прокоментуйте цю фразу оповідача: «Він єдиний серед нас усе ще чув «поклик моря». [33, с.6]

Марлоу починає розповідь з фрази: «І тут теж був колись один із похмурих куточків землі», [33, с.7] Про яку країну і яке місто йдеться?

Як оповідач характеризує римлян, що завойовували цю землю (загарбники, грабіжники)?

Про яку ідею говорить капітан? (Ідея приєднання аборигенів до цивілізації)

Для чого вводить цей історичний епізод у свій художній твір автор?

(Щоб провести аналогію із сучасним колонізаторством).

Прокоментуйте цитату: «Але щоби зрозуміти, як це мене вразило, ви повинні знати, як я туди потрапив, що́ я там бачив, як піднявся вгору річкою до того місця, де вперше зустрів того бідаку». Кого називає «бідакою»?

Які ознаки чи характеристики вписали до «асоціативного грона» «Марлоу»? (Схожий на божка, Будда, справжній моряк, інтелектуал, начитаний, освічений).

Які ознаки чи характеристики записали до «асоціативного грона» «Курц»? (бідака).

Запитання до бесіди до другої частини:

Що спонукало Марлоу стати на один рейс «прісноводним моряком»?

(Він після шестирічного плавання до східних країн відпочивав і нудився без роботи «втомився відпочивати» й одного разу побачив мапу, а на ній – річку, яка ще з дитинства привабила його). [33, с.10]

Як автор описує почуття Марлоу під час перебування в конторі, де мав підписати всі необхідні документи як шкіпер? Кого він там зустрів? Кого нагадують ці жінки? (грецьких богинь долі Мойр).

Як лікар доповнив загальне враження капітана про майбутню подорож? (Лікар викликав роздратування в капітана і якийсь неспокій).

Чому він відчув себе «самозванцем»? [33, с.16].

Як почував себе Марлоу, перебуваючи пасажиром на французькому судні? (Ледацювання, самотність).

Які Марлоу робить спостереження по дорозі щодо людей, яких висаджують на березі у різних місцях (вояків, торговців, охоронців, митників та ін.)? «Ми просувалися черепащачим темпом, зупинялися, висаджували вояків; знову пливли, висаджували митних чиновників, які мали стягувати мито у Богом забутій глушині з мешканців кількох цинових сараїв, що тулилися довкола флагштока; знову висаджували вояків, певно, щоб ті охороняли митних чиновників. Я чув, що дехто з них потонув у хвилях прибою, але це, схоже, нікого не обходило. Ми просто викидали людей на берег і пливли далі». [33, с. 17]

Прокоментуйте уривок: «До вух деколи долітав голос прибою: він посправжньому тишив, звертаючись до мене, як брат. Це було щось природне, що має причину й значення». [33, с. 17]

Як Марлоу реагує на чорношкірих і білих людей, військових, яких бачить по дорозі? (Чорношкірих на човні називає «природними й реальними, як прибії біля берега», інших, які зв'язані ланцюгами «їх назвали чомусь

злочинцями», чорні, що корчилися в різних позах «то були тільки чорні тіні хвороб і голоду, що безладно лежали в зеленуватому мороці», білих – «неофітами», виплодками нового ладу. Військових, які безладно стріляли в гущавину джунглів, «було щось божевільне в усіх цих діях, щось жалобно-кумедне у цьому видовищі». На чієм боці його симпатії?

Коли Марлоу вперше почув про Курца? (На станції з уст бухгалтера).

Яку характеристику дав Курцу бухгалтер? («Пан Курц піде далеко, дуже далеко, — озвався знову. — Стане великим цабе в адміністрації незабаром»).

Які ознаки чи характеристики додали до «асоціативного грона» «Марлоу»? (Гуманний, співчутливий, авантюрний, спостережливий, самотній). Які ознаки чи характеристики записали до «асоціативного грона» «Курц»? (професіонал, найкращий агент, видатна особистість, виняткова людина й надзвичайно цінний працівник для компанії).

Запитання до бесіди до третьої частини:

Як Марлоу зреагував на звістку, що корабель, який він мав очолити як капітан, пішов на дно? Як це його характеризує?

Яких людей бачив Марлоу і які характеристики їм дав?

Чи акцентує автор увагу на тому, хто саме дає характеристику Курцу?

«Це був агент першого розряду: молодий, елегантний, стриманий, з маленькою роздвоєною борідкою й гачкуватим носом. З іншими агентами він тримався чванькувато, а вони, своєю чергою, нарікали на те, буцім начальник станції приставив його за ними шпигувати». [33, с. 31] Яке почуття у вас викликає цей образ? Так описує автор одного з персонажів через сприйняття Марлоу. То якою якістю і якими рисами наділив свого героя письменник? Чи є Марлоу втіленням автора у творі?

Чи були у Курца недруги? Як вони називали Курца, обговорюючи між собою його вчинки, поведінку, успіхи у справі доставки слонової кістки? («Той чоловік»).

Чому Марлоу називає мандри горіріч як «повернення до перших днів сотворіння світу»?

Яка була найбільша проблема на річці для капітана? (Не сісти на мілину, не пробити дно корабля, забезпечити екіпаж дровами і їжею).

Яка головна думка у роздумах Марлоу про тубільців та їхні традиції (спів, танці, ритуали тощо)? (Вони такі ж самі люди, як і ми).

Як розкриває капітана, його світогляд і характер епізод із канібалами?

(Капітан сприймає їх і сприймає їхню гідну поведінку на кораблі як стриманість).

Який висновок зробив Марлоу, прочитавши звіт Курца. (Курц написав «памфлет», у якому висловив погляди на місію білих людей у житті чорних: стати для них богом, мати необмежену владу і в кінці заклик «Винищуйте всіх дикунів!»)

Чому він назвав Курца незвичайним? («Він мав здатність чарами чи страхом змусити примітивні душі влаштувати відьомський танок на його честь, міг також вселити гіркі побоювання у ниці душі подорожніх; він набув принаймні одного відданого друга, завоював бодай одну душу в світі, яка не була ні примітивною, ні розбещеною прагненням до самоствердження». 65

Чому Марлоу порівнює Курца з деревом, що його хитає вітер»? І так само порівнює стернового, який загинув від стріли одноплемінників? («Йому бракувало стриманості, стриманості — так само, як і Курцові, — він був ніби те дерево, що його хитає вітер...» [33, с.65]

Які почуття викликав у Марлоу молодий росіянин, одягнений як Арлекін? (Захоплення силою молодості і бездумної сміливості й одночасно сум'яття й осуд через бездумне обожнення Курца).

Яка була реакція шкіпера на те, коли він побачив частокіл з голів тубільців довкруг оселі Курца? (Суміш почуттів:)

Як у суперечці Курца та начальника станції виявилася сутність кожного як людини? (Курц – «дивовижна» людина і начальник – дрібний торгаш)

Чому начальник станції у розмові з капітаном назвав метод Курца «нерациональним», а Марлоу – «ніякого методу не було»?

Як описана погоня Марлоу за Курцом? Як зумів переконати людину з душею «шаленця» капітан не повертатися в нетрі?

Чому Курц на запитання Марлоу «Ви розумієте цих дикунів?» відповів запитання «А ви ні?» (Курц оцінив Марлоу і те, як глибоко зрозумів його і його душу капітан).

На чому автор зосередив увагу, описуючи смерть Курца? «Лице кольору слонової кістки дихало похмурою гордістю, безмежною владністю, глибинним страхом, напруженим і безнадійним розпачем. Можливо, Курц у ту останню мить просвітлення та цілковитої притомності переживав заново найменшу дешицу своїх прагнень, спокус і поразок?» [33, с.90]

Що може бути для Кура «жахом»? («...сам виголосив вирок пригодам своєї душі на цій грішній землі»).

Яку характеристику дав Курцові Марлоу? («Уся Європа брала участь у створенні Курца», «Його душа заглянула в себе і збожеволіла»).

Які причини переродження Курца? Чому він з нормальної людини перетворився на жорстокого вбивцю?

Чому тубільці сприйняли його як бога?

Чому у творі багато разів згадано й описано голос Курца, про нього говорять багато персонажів? Чи справді голос людини так багато значить?

Яку роль у житті Курца мала жінка-дикунка, що двічі з'являється у романі? Що можна сказати про її статус серед тубільців, зважаючи на опис зовнішності, поведінки, рухів?

Запитання до бесіди до четвертої частини:

Що означає фраза: «Я не пішов слідом за Курцом» у прямому і переносному значеннях? (Не помер і довів справу, пов'язану з Курцом, його смертю, його спадком до кінця, при цьому пізнаючи багато глибин і таїн життя і смерті).

Прокоментуйте уривок: «Мені хочеться думати, що мої завершальні слова не викличуть байдужої зневаги... Уже краще його скрик — набагато краще. У ньому було ствердження, моральна перемога, оплачена незліченними поразками, мерзенними жахіттями й огидним задоволенням. Але це була перемога! Ось чому я залишився вірним Курцові до кінця – і навіть згодом, коли по довгому часі знову почув... не його голос, але луну його пишного красномовства, відбитого душею такою ж прозорою і чистою, як скеля з кришталю».[33, с. 92] (Марлоу зрозумів Курца, його трагедію, тому довів справу до кінця: папери вручив нареченій).

Яку характеристику дав Курцові Марлоу? («Уся Європа брала участь у створенні Курца», «Його душа заглянула в себе і збожеволіла»).

Які причини переродження Курца? Чому він з нормальної людини перетворився на жорстокого вбивцю?

Чому тубільці сприйняли його як бога?

Про що свідчать зустрічі Марлоу з людьми, які хотіли отримати папери Курца? (Курц справді зробив багато для компанії в матеріальному плані, але він був ще й публіцистом, який виклав на папері свої погляди про колонізацію, про роль білих людей в освоєнні нових земель. Цим хотіли скористатися нечесні ділки).

Чому капітан Марлоу вирішив зустрітися з дівчиною, нареченою Курца? (Щоб довести Курцову справу до кінця. «Залишалися лише його спогади і його наречена: я хотів і їх віддати минулому, сказати б, особисто відпустити все, що в мене було Курцового, у забуття, яке чигає на кожного звичайного смертного» [33, с. 95]

Чому біля дому дівчини Чарльзу Марлоу привидівся Курц на ношах? (Дівчина й досі носила траур по ньому, пам'ятала його, умовно кажучи, він ще жив у її спогадах, думках, почуттях).

Які штрихи до портрета Курца додала його наречена? (Для неї це виняткова людина, ніхто не розуміє до кінця його величі, його доброї душі й

шляхетного серця. « ... я єдина вмію тужити за ним так, як він на те заслуговує». [33, с. 96]

Чому Марлоу сказав неправду нареченій, що останні слова умираючого Курца були не «Жах! Жах!», а її ім'я. (Щоб вона мала з чим жити далі. «Не зміг їй сказати правди. Тоді б запала надто густа пітьма... суцільна пітьма...»)

Яке враження справила розповідь на друзів капітана? (Приголомшливе. Вони навіть пропустили час відпливу).

Узагальнювальні запитання:

Які ознаки мариністичного роману?

Чи можна назвати твір пригодницьким?

Чому саме таку форму оповіді від першої особи обрав Джозеф Конрад? Як така форма розповіді допомагає у викладі не тільки подій, а й людських почуттів?

Які проблеми порушив письменник у своєму творі? (Соціально-політичні проблеми: колонізаторська політика Британської імперії у країнах Африки; зіткнення цивілізації і неосвоєних земель, населених тубільцями. Проблеми морального вибору людини, проблема гуманізму і жорстокості, проблема визиску, збагачення і моральної деградації людини у виняткових умовах, проблема вірності і кохання).

Яка тема роману? (Розповідь про колонізацію нововідкритих земель).

Що стверджує своїм художнім текстом митець? Яка ідея твору? Людина має залишатися людиною (гуманною, шляхетною, відповідальною) завжди і скрізь.

На завершення уроку пропонуємо учням прочитати створені «асоціативні грона» «Марлоу» та «Курц». В узагальненому вигляді це можна відобразити так.

«Асоціативного грона» «Марлоу»? (Власник яхти, директор акціонерної компанії, гостинний господар на яхті, оповідач, схожий на божка, на Будду, справжній моряк, інтелектуал, начитаний, освічений, зосереджений, працелюбний, ненавидить брехню, чесний, людяний, вірний

слову, філософ, гуманний). Які ознаки чи характеристики записали до «асоціативного грона» «Курц»? (виняткова людина й надзвичайно цінний працівник для компанії, це якесь диво; посланець милосердя, науки, прогресу й ще бозна-чого; «абсолютний геній», великий розум, чуйне серце відданий єдиній меті, перспективний, янгол або чорт; обдарована істота, надзвичайно красномовний, незвичайний «З ним не розмовляють, його слухають», «забував про себе серед цих людей», божевільний, «нутро цього чоловіка було порожнисте», відсутність стриманості у задоволенні своїх забаганок, «жорстока примара», мав незвичайний заворожуючий голос: серйозний, глибокий, розкотистий; дивовижний, «Курц був непересічною людиною»).

То чому такі різні характеристики у Курца? Від чого це залежить? Чи від кого? Отже, різні люди його сприймали по-різному: для одних він був найкращим агентом – постачальником слонівки, бо самі ці люди були «торгашами», яких цікавили лише гроші і зиск, для інших – божком, бо міг підкорити собі людей і мати ними необмежену владу; незвичайним, неординарним, так говорили про нього ті, хто знав його погляди, думки, ідеї, мотиви. Проте насамкінець перед смертю він виніс собі вирок сам: його ідеї і задуми втілювалися жорстокими нелюдськими методами, його необмежена влада над людьми, його велич – це облуда, бо насправді він нічого не приніс у цей край, тільки забирав. Він ненавидів тубільців, про що свідчить остання фраза із його «Звіту»: «Зниште їх усіх!»

Домашнє завдання:

Клас поділено на три групи: кожна група виписує цитати з описом:

1)природи Конго, 2)тубільців, 3)пільми.

Четвертий урок присвячено розкриттю програмової теми «*Образ Африки в романі. Протиставлення цивілізації й природи у творі. Сенс назви твору*». В образному звучанні: «Пільма у романі: багатозначність символу». У Додатку Г вміщено програмові вимоги до уроку (ключові та предметні компетентності та дані, що учні мають знати, вміти).

Цей урок побудований таким чином: після перевірки домашнього завдання: зачитування листів та запитань до автора, учням запропоновано проблемне запитання «У чому сенс назви твору?» Вирішення проблеми пропонуємо покрокове. Оскільки клас був поділений на групи, а завдання було виписати цитати, у яких відображена природа Конго, тубільці та пільма, то на уроці даємо можливість прочитати цитати представникам груп і прокоментувати (Додаток «Пільма як символ: цитатний ланцюжок розвитку образу»).

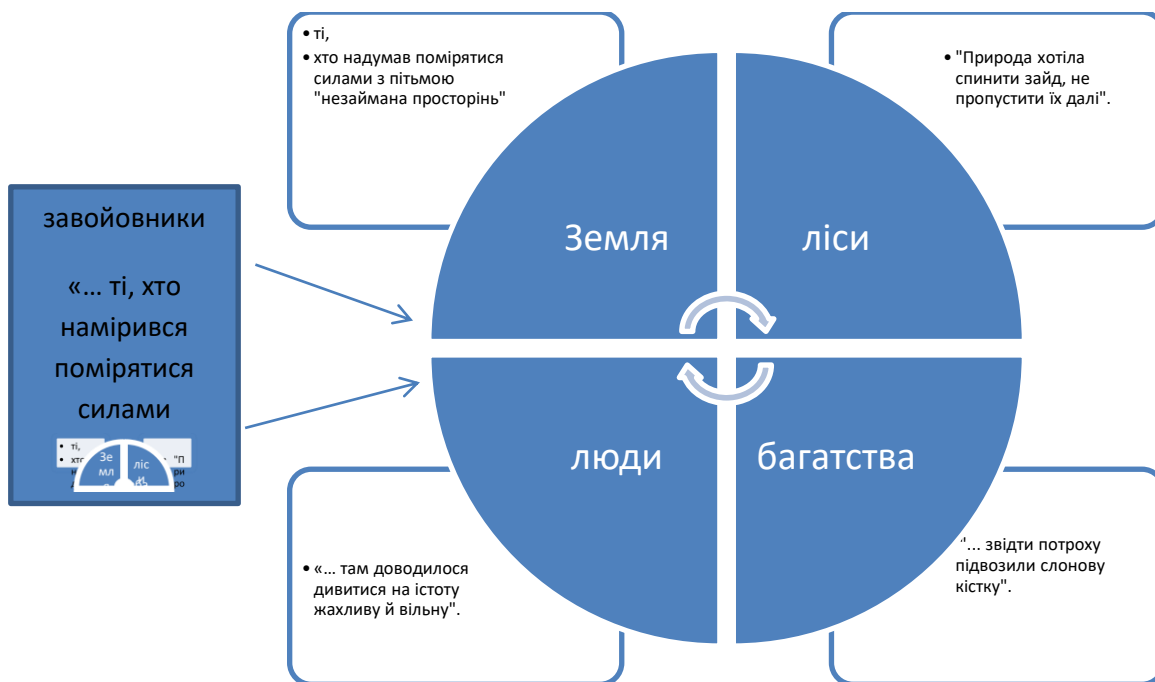
Для орієнтури учням запропоновано такі запитання:

- Чому спочатку автор описує береги річки Конго? (Бо споглядає це з пароплава).
- Якою ми бачимо природу Конго? Які її складники? (Це праліс (джунглі), земля).
- Як природа реагувала на зайд? (Ніби хотіла спинити їхнє просування далі).
- Чому привабив цей край білих людей (зайд)? (Це були нові землі, яких ще не досягла цивілізація, а окрім того, їх цікавила слонівка).
- Хто населяв ці землі? (Тубільці, тобто місцеві мешканці). Як описані ці люди? («Природні і реальні», «нешасні», «злочинці». «вороги», «дикуни»).
- Чи з усіма цими означеннями та назвами погоджувався капітан Марлоу? (Ні, всі негативні характеристики тубільців викликали у нього осуд і заперечення. Він співчував місцевим мешканцям, навіть відчував спорідненість, для нього це насамперед люди).
- То що автор називає пільмою? Які її складники? (Природа і багатства Конго та її мешканці).

Наступний етап роботи – створюємо разом з учнями графічний систематизатор – Схему 1 «Пільма як багатозначний образ»

Схема 3.1.

Пільма як багатозначний образ

Отже, пільма – це земля, ліси і багатства, якій є на цій землі, та люди, що її населяють. Серце пільми – це гармонійне життя людини і природи, яке там вирує справіку, незаймане, далеке від цивілізації. Зайди – це ті, хто прийшов на цю землю завоювати її, збагатитися і знищити місцевих людей, які могли завадити чи протестувати проти цього.

Для узагальнення пропонуємо опрацювати таблицю «Пільма як образ і символ». (Додаток Д).

Застосовуємо інтерактивний метод «мозковий штурм». Запитання за матеріалами таблиці:

Яке значення «пільми, що нависла над людським юрмищем?» (Це природне явище – захід сонця, але автор натякає на щось більше: люди грубо втрутилися у природний хід подій, тому над ними нависла небезпека: відповідь природи (вищих сил) за злочинні дії).

Прокоментуйте уривок, про кого йдеться? «... людина, котра шанобливо і палко віддалася, як то кажуть, «поклику моря», може заввиграшки оживити тут, у пониззі Темзи, величний дух минулого». (Йдеться про капітана Марлоу й самого автора).

Що автор розкриває цим образом? «Але вчора тут була пільма». (Автор сам дає відповідь: ... «Піщані узбережжя, болота, ліси, дикуни». [с.7])

Як ви розумієте поняття «варварство»? А як його трактує автор? (Це життя, яке незрозуміле і для завойовників вороже).

Як споглядання берегів продовжує розкриття теми? Хто намагається розгадати таємниці, яку приховують береги? («Береги спостерігає подорожній з корабля, для якого це таємниця, яку важко розгадати здалека, але над якою можна роздумувати»).

Чому селища автор порівнює із шпильковою голкою відносно до нетрів? (Вони неспівмірні за величиною, тому для селищ є загрозовими ці нетрі, вони «зловісні»).

Як описує реакцію природи автор? («... хотіла спинити зайд, не пропустити їх далі».)

З яких слів, оцінок, можна зрозуміти, на чиєму боці автор? («зайди», «жалюгідне (гідне жалю) і дитинне», «...у моїй душі росло невиразне, проте гнітюче зачудування». «Усюди панували велич, очікування, німота», «Була тільки велична тиша, сповнена зловісного терпіння, яка мовби чекала кінця фантазмагоричної людської навали», «цей зловісний уламок іншого світу, провісник змін, перемог, торгівлі, різанини і ще бозна-яких благ»).

Як описані місцеві мешканці? («тихі й безшелесні», «... вони виють, стрибають, корчать страшні гримаси... але вас найбільше лякало усвідомлення того, що вони — такі ж люди, як і ви», «Вони не були лютими», «У тих несподіваних, диких і жаских викриках мені непереборно вчувалося страждання»).

Які почуття викликають у капітана Марлоу? (Жалю, співчуття, спорідненості).

Отож, який висновок можна зробити про п'тьму в романі. Що це таке, якщо йти вслід за автором. Це незвідані землі і люди, що їх населяли, які жили своїм життям, в гармонії, далекі від благ і вигод цивілізації і від жорстокості та жадібності представників цієї цивілізації, тобто білих людей. Серцем п'тьми автор називає куточок землі на річці Конго, де йому ще з дитинства хотілося довелось побувати, і він втілює мрію в життя. Які знання і

враження він почерпнув, які почуття його обіймали, він переніс на сторінки своєї книги.

Що автор хотів донести до нас своїм романом? (Застереження, що таке завоювання нових земель (пільми, її серця), така жорстока колонізація, є злочинною і варварською. Заклик до людей бути людьми, а не жалюгідними жорстокими визискувачами, відкривати для себе цінності, традиції і звичаї аборигенів, цінувати, зрозуміти їхню душу). Це ідея твору.

Що автор відобразив у своєму романі, давши таку назву. Зображення жорстокої колонізації ще однієї білої плями на географічній мапі – Конго. Це тема твору.

Насамкінець уроку пропонуємо учням дати відповідь на запитання «Що мене найбільше вразило в романі?» одним реченням.

Відповіді були переважно такі: «Мене вразило, як описано вбивства мирних мешканців», «Мене вразив опис джунглів», «Мене вразили образи дикунів, які йшли зв'язаними»; «Мене вразив вчинок Марлоу, коли він не сказав правди Курцовій нареченій», «Мене вразила наречена Курца, її вірність і відданість», «Мене вразив сам капітан Марлоу, його людяність і спостережливість», «Мене вразив образ Курца своєю багатогранністю, це справді непересічний чоловік, який став злочинцем».

Домашнє завдання. Для всіх. Підготуватися до уроку-конкурсу «Життя і творчість Джозефа Конрада».

Клас поділений на дві команди.

Завдання командам.

- 1) Створити назву, девіз, речівку.
- 2) Повторити біографічний матеріал про Джозефа Конрада.
- 3) Сформулювати команді суперника проблемне запитання з романом «Серце пільми».
- 4) Інсценізувати один з уривків роману «Серце пільми».
- 5) Підготувати картки оцінювання.

Індивідуальні завдання.

а) сформулювати запитання до автора, які у вас виникли після читання й аналізу роману Джозефа Конрада «Серце пільми» щодо образів, проблем; засобів зображення, символів тощо;

б) написати листа на вибір (Марлоу, нареченій Курца, автору); в) створити кросворд, у якому буде відображено життя і творчість Джозефа Конрада; г) створити кросворд, у якому буде відображено зміст та образи роману.

П'ятий урок. Узагальнення та систематизація. Урок-конкурс «Життя і творчість Джозефа Конрада». Програмові вимоги розміщено в Додатку Е.

Останній етап вивчення художнього твору – це підсумкове заняття. Ми обрали саме таку форму проведення уроку, оскільки вважаємо, що конкурсні ігрові завдання мотивують учнів під час підготовки і забезпечують зацікавленість упродовж заняття.

Підготовка до уроку-конкурсу виявила організаторські і творчі здібності дев'ятикласників, які обирали уривки для інсценізацій (вибір запропонував учитель), розподіляли ролі, проводили репетиції тощо. Окрім того, формувалися такі компетентності: робота в команді, де кожен виконував відведену йому роль. Капітани, яких вибирали шляхом відкритого голосування, керували роботою команди та її учасників за допомогою вчителя.

Під час проведення уроку конкурсу команди представляли свій девіз, назву, речівку, і по чергові виконували конкурсні завдання відповідно до встановлених правил: тільки піднята рука дає право говорити, у випадку вигуків з місця без дозволу вчителя з команди знімається бал. Для зручності підрахунку балів були підготовлені картки двох кольорів: жовтого і блакитного і два кошики. За правильні відповіді зі стосу бралася відповідна до набраної кількості білів кількість карток і клалася в кошик. Кожен учень теж набрав бали за індивідуальні відповіді. Тим, хто набрав більше 10 балів, зараховувалися додаткові бонуси.

Конкурси були такі:

1) Географічний (командам було запропоновано чотири географічні назви, а вони повинні були дати відповідь, яким чином це стосується життя і творчості Джозефа Конрада). За кожну правильну відповідь – 1 бал.

2) Бліц-запитання. Командам було запропоновано по 10 запитань про життя і творчість Джозефа Конрада. За правильну відповідь нараховувалося по 1 балу.

3) Запитання суперникам. Капітан команди обмінювався із суперником карткою із проблемним запитанням за романом «Серце п'їтьми». (2 бали за запитання, 3 бали – правильна відповідь).

4) Інсценізація уривка з роману «Серце п'їтьми» (команди представляють свої театральні сцени). Максимальна кількість балів – 10.

5) Пізнай героя. (На слайдах цитати з роману з описом персонажів. Команди повинні назвати прізвище, ім'я чи статус героя). 1 бал за правильну відповідь.

6) Творчий конкурс на кращий малюнок (на дошці розміщено учнівські роботи від обох команд. Максимальна кількість – 10 балів).

У кінці було проведено підрахунок балів за кольоровими картками у кошиках та індивідуальні бали (різниця між командами становила кілька балів). Команди оцінювали свою підготовку, гру і результати. Було визначено найбільш активних учасників.

Під час рефлексії учні повинні були відповісти на питання:

1. Що ми зробили на уроці?
2. Чи досягли ми поставлених цілей?
3. Чи є запитання, що залишились без відповіді?

Відповіді учнів свідчать, що вони задоволені проведеним уроком і хотіли б, щоб і надалі узагальнювальні уроки проводилися в ігровій формі. Поставлених цілей, на думку учнів, вдалося досягти.

Оцінювання відбувалося на основі результатів гри і заповнених карток самооцінки.

Картка

Прізвище, ім'я _____

Оцінка роботи команди _____

Найактивніші учасники _____

Моя участь у роботі команди _____

У ході гри учні знали відповіді майже на всі запитання. Відповідно, усім учням було виставлено оцінки в журнал за 12-бальною шкалою.

Таким чином, підсумковий урок показав, що дев'ятикласники мають міцні знання з теми, вміють їх застосовувати, виділяти головне, розуміють їхнє значення.

А це свідчить про результативність та ефективність вивчення життя і творчості Джозефа Конрада із поєднанням класичних та новітніх методів і форм роботи під час опрацювання монографічної теми.

Ефективність методики вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» перевірялася за допомогою анкетування, бесіди та творчих завдань.

До уваги ми брали такі параметри: рівень знань, зацікавлення темою та розвитку особистісних якостей учнів, ключових та предметних компетентностей.

Учнім була запропонована анкета з метою з'ясування їхньої думки про ефективність проведених уроків.

Анкета

1. Чи сподобались Вам проведені уроки з теми «Життя і творчість Джозефа Конрада».

- а) так, дуже;
- б) не дуже;
- в) ні.

2. Якщо сподобались, спробуйте визначити чим саме. Для цього в наведеному переліку підкресліть 5 факторів, які обумовили Ваше позитивне ставлення:

3. Проведені уроки мені сподобались, бо на них:

а) я почувався впевнено і спокійно;

б) було цікаво;

в) ми вчилися самостійно здобувати і застосовувати знання;

г) ми оволодівали вміннями ставити цілі, планувати діяльність й оцінювати свою роботу;

д) вироблялися вміння працювати в парі, групі;

е) розвивалися вміння захищати свою думку, аргументовано сперечатися;

є) легко засвоювався програмовий матеріал;

ж) були відомі цілі, вимоги до оцінювання, й учні могли визначити рівень домагань;

з) вивчався необхідний для підготовки до тематичної атестації матеріал;

и) кожен розвивав власні здібності.

4. Оберіть чотири інтерактивних методи, які застосовувалися на уроках, і сподобалися вам найбільше:

а) стратегії критичного мислення («товсті і тонкі» запитання, графічні систематизатори, «асоціативне гроно»);

б) робота в Інтернетмережі у пошуках першоджерел, літератури для виконання завдань, ресурсів для візуалізації;

в) презентація власних досліджень (проектів);

г) підготовка та проведення брейн-рингу.

Найбільшу підтримку отримали такі варіанти: я почувався, почувалася впевнено і спокійно; кожен розвивав власні здібності; розвивалися вміння захищати свою думку, аргументовано сперечатися; ми вчилися самостійно здобувати і застосовувати знання; було цікаво.

Проведені уроки сподобалися переважній більшості учнів класу (88,1%), не дуже сподобалися 10.1% опитуваних, зовсім не сподобалися 1,8% дев'ятикласників.

Щодо останнього запитання анкети, треба зазначити, що відповіді учнів підтвердили очікувані результати щодо зміни ставлення дев'ятикласників до інтерактивних форм та методів роботи. На основі даних таблиці 3.4 можна зробити висновок про те, що на кінець експерименту значно зменшилася кількість учнів, які ігнорують активні форми роботи не тільки на уроках, а й у процесі підготовки до уроків.

Таблиця 3.4

Порівняльний аналіз ставлення дев'ятикласників ЕК до форм і методів роботи під час вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада»

Форми і методи роботи, які вимагають від учнів певної самостійності, зусиль під час виконання, дослідницьких, ІКТ навичок	Кількість учнів, які ігнорують такі форми	
	На початок експерименту	На кінець експерименту
Стратегії критичного мислення («товсті і тонкі» запитання, графічні систематизатори, «асоціативне гроно»)	10	4
Робота в Інтернетмережі у пошуках першоджерел, літератури для виконання завдань, ресурсів для візуалізації	6	2
Презентація власних досліджень (проєктів)	9	4
Підготовка та проведення		

брейн-рингу	10	4
-------------	----	---

Рівень знань з теми визначався на основі аналізу результатів тематичної атестації. За її результатами абсолютна більшість учнів дала правильні відповіді на всі запитання, що стосувалися теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» (92,3%).

2.3. Визначення ефективності упровадження експериментальної методики вивчення монографічної теми

Для з'ясування рівня зацікавленості учнів темою «Життя і творчість Джозефа Конрада» з ними була проведена бесіда за запитаннями:

1. Чи було Вам цікаво вивчати цю тему?
2. Чи хотіли б Ви більше дізнатися про життя письменника та прочитати інші його твори?

Ствердну відповідь на перше запитання дали 89,6% учнів. Поглибити знання з теми виявили бажання 68,4% дев'ятикласників. Оскільки у процесі вивчення цієї теми було застосовано й елементи особистісно зорієнтованої технології (ОЗОН), важлива роль якої полягає у розвитку особистісних якостей школярів, ключових та предметних компетентностей.

Щоб з'ясувати, як ці якості розвивалися на уроках вивчення життя і творчості Джозефа Конрада, учням було запропоновано завдання написати твір-мініатюру «Чому мені було цікаво на уроках з вивчення життя і творчості Джозефа Конрада?» Творчі роботи засвідчили, що дев'ятикласники, окрім пізнавального значення цих уроків, зрозуміли їхнє розвивальне й виховне значення. Можна констатувати, що під час вивчення цієї монографічної теми вдалося впливати на учнів і формувати ключові та предметні компетентності, задекларовані в меті та завданнях уроків.

Ось кілька уривків з письмових робіт.

«Уроки вивчення життя і творчості Джозефа Конрада сприяли розвитку моєї ерудиції. Я дізнався багато нового цікавого матеріалу».

«Ці уроки мали для мене перш за все пізнавальне значення, оскільки з творчістю письменника я була ще не знайома».

«На уроках я відчувала захоплення особистістю письменника, яку розкривали за допомогою спогадів, листів, а це цікаво, незвично».

«Я відкрила для себе ще одне ім'я талановитого митця світової літератури».

«Я зрозумів, що таке – досягати своєї мети, тому уроки були корисні саме з цього кута зору».

«Після уроків я відчував, що ми всі – насамперед люди, незалежно від кольору шкіри і віросповідань».

«Я навчився самостійно отримувати знання, висловлювати та захищати свою думку, вести суперечку».

«Я переконалася в тому, що патріотизм – це не просто любов до своєї країни, а це вчинки, справи, дії для її розбудови і розвитку».

«На уроках я ще раз переконалася в тому, що людина і природа нерозривно взаємопов'язані».

«Після уроків вивчення життя і творчості Джозефа Конрада я відчула прагнення до самовиховання... Ще раз впевнилася у своїх можливостях... Навчилася планувати та оцінювати власну діяльність».

Таким чином, у письмових роботах учнів можна простежити, що основне значення уроків вивчення життя і творчості Джозефа Конрада – пізнавально-розвивальне та особистісне. В учнів формувалися відповідно ключові та предметні компетентності, що було засвідчено на уроках під час виконання завдань різнотипного характеру: репродуктивних, творчих, проблемних, дослідницьких із застосуванням інтерактивних методів, технологій, зокрема, ІКТ. Результати можна узагальнити в таблиці 3.5

Таблиця 3.5

Результати вивчення монографічної теми

«Життя і творчість Джозефа Конрада» за компетентностями

Контрольний клас (28 учнів)						Експериментальний клас (27 учнів)					
Ключові та предметні компетентності						Ключові та предметні компетентності					
Особистісне значення		Пізнавально-розвивальне значення		Не мають значення		Особистісне значення		Пізнавально-розвивальне значення		Не мають значення	
К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
5	17,9	19	67,9	4	14,2	21	77,8	6	22,2	0	0,0

Наведені дані дають підстави зробити висновок про ефективність проведених уроків вивчення життя і творчості Джозефа Конрада за обраною методикою опрацювання монографічної теми з поєднанням класичних та інноваційних форм, методів і засобів роботи.

На формувальному етапі експерименту ми визначили основні критерії, показники та діагностичний інструментарій ефективності засвоєння монографічної теми в експериментальному та контрольному класах, що відображено у таблиці 3.6

Таблиця 3.6

Основні критерії, показники та діагностичний інструментарій ефективності експериментальної методики вивчення біографії Джозефа Конрада у 9 класі

Критерії	Показники	Діагностичний інструментарій
Когнітивний	Предметні компетентності: Знання біографії Джозефа Конрада, змісту повісті «Серце пільми»; історії написання твору; особливості образів героїв творів; ознаки неоромантичного стилю у творі.	Анкетування, тематична атестація

Діяльнісний	<p>Ключові компетентності:</p> <p>Цілепокладання. Застосування форм і методів роботи, які вимагають від учнів певної самостійності, зусиль під час виконання проблемних, дослідницьких завдань: опанування стратегіями критичного мислення, робота в Інтернетмережі у пошуках першоджерел, літератури для виконання завдань, ресурсів для візуалізації, презентація власних досліджень (проектів); підготовка та проведення брейн-рингу; ІКТ-навички. Навички роботи в групах, в парах, команді.</p>	Спостереження анкетування, письмова відповідь на запитання творчого характеру
Продуктивний	<p>Ключові та предметні компетентності:</p> <p>Креативний підхід до створення власних текстів; у підготовці до брейн-рингу. Здатність самооцінювання та рефлексії.</p>	Есе

На основі показників та критеріїв визначено рівні вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада».

Високий рівень вивчення монографічної теми засвідчили учні, у яких повністю сформовані предметні та ключові компетентності з означеної монографічної теми: засвоєні програмові знання, сформовані відповідні вміння і навички, що засвідчено у письмових роботах, усних відповідях, під час представлення проектів та проведення брейн-рингу.

Середній рівень вивчення монографічної теми засвідчили учні, у яких не повністю сформовані предметні та ключові компетентності з означеної монографічної теми: програмові знання, недостатньо сформовані відповідні вміння і навички, що засвідчено у письмових роботах, усних відповідях, під час представлення проектів та проведення брейн-рингу.

Низький рівень вивчення монографічної теми засвідчили учні, у яких фрагментарно сформовані предметні та ключові компетентності з означеної монографічної теми: програмові знання, відповідні вміння і навички, що засвідчено у письмових роботах, усних відповідях, під час представлення проєктів та проведення брейн-рингу. У таблиці 3.7 відображено порівняльні дані вивчення монографічної теми учнями ЕК і КК.

Таблиця 3.7

**Порівняльні дані рівнів вивчення монографічної теми
учнями ЕК і КК, %**

Рівні	Класи			
	Констатувальний етап		Прикінцевий етап	
	ЕК	КК	ЕК	КК
Високий	18,5%	8%	32,5%	8,3%
Середній	48,5%	36%	38,5%	39,6%
Низький	33%	56%	29%	52,1%

Як бачимо з таблиці, на прикінцевому етапі дослідження виявлено суттєві позитивні зміни щодо рівнів вивчення монографічної теми в *експериментальному класі*: високого рівня досягли 32,5% респондентів (було 18,5 %); на середньому рівні стало 38,5% дев'ятикласників (було 48,5 %), оскільки значна кількість учнів цієї групи підвищила свій рівень до високого; на низькому рівні опинилося 29 % респондентів (було 33 %).

Отже, статистичний аналіз засвідчив ефективність розробленої методики вивчення монографічної теми, а кількісний і якісний аналіз результатів педагогічного експерименту дає підстави для висновку про можливість застосування цієї методики на уроках зарубіжної літератури під час вивчення творчості Джозефа Конрада у 9 класі.

Висновки до розділу 2

У магістерській роботі для опрацювання монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» обрано уроки вивчення біографії письменника й загальної творчості та вивчення повісті «Серце пільми».

Для опрацювання біографії було застосовано змістові та діяльнісні чинники. Визначено за програмою компетентності (ключові і предметні), які необхідно засвоїти учням. Дев'ятикласникам було запропоновано мультимедійну презентацію «Джозеф Конрад як особистість» з відповідним змістовим наповненням (родовід, оточення, освіта, сфера діяльності, характер, світогляд) та запропоновано методи і прийоми її опрацювання: алгоритм із відповідними запитаннями та заповнення таблиці «Джозеф Конрад моряк, письменник, аристократ».

Вивчення повісті «Серце пільми» проводилося поетапно: підготовка до сприйняття, читання, підготовка до аналізу, аналіз та узагальнення і підсумок.

Етапи відповідали певним типам уроків: вивчення змісту твору та його тематики і проблематики, вивчення образів, системи образів, образів-символів та урок узагальнення і систематизації, який проводився у формі уроку-конкурс «Життя і творчість Джозефа Конрада».

Під час проведення цих уроків було застосовано арсенал методів, прийомів, традиційних та інноваційних, а також засобів, які допомогли опрацювати поставлені завдання, досягти мети уроку. Найбільш ефективними виявилися графічні систематизатори, «товсті і тонкі запитання», інтертекстуальні студії, цитатна характеристика, порівняльна характеристика, «асоціативне ґроно» тощо.

Останній етап вивчення художнього твору – це підсумкове заняття, яке ми провели у формі уроку-конкурсу. Така форма проведення уроку дала реальні результати, оскільки конкурсні ігрові завдання мотивували учнів під час підготовки команд до уроку і забезпечили зацікавленість упродовж заняття.

Експериментальна методика вивчення монографічної теми виявилася ефективною і результативною, що засвідчено у таблицях й описах.

ВИСНОВКИ

Результати проведеної в ході наукового дослідження експериментальної роботи дозволяють зробити такі висновки.

У цілому дослідження підтвердило гіпотезу дослідження.

1) З'ясовано основні теоретико-методичні аспекти вивчення монографічних тем у закладах загальної середньої освіти. Доведено, що структурні елементи монографічної теми: біографія і загальний огляд творчості, текстуальне вивчення художнього твору, співвідносяться з певними типами та видами уроків, які мають відповідну структуру, передбачають конкретні мету, завдання та компетентності.

2) Проаналізовано літературознавчі дослідження життєвого і творчого шляху Джозефа Конрада, визначено важливі першоджерельні матеріали (мемуари та епістолярна спадщина Джозефа Конрада, спогади про письменника) для розкриття особистості: родових коренів, вдачі, освіти, сфери діяльності, захоплень, світогляду. З'ясовано, що творчість письменника належить до періоду модернізму, зокрема, до одного із напрямів – неоромантизму, а за жанрово-тематичними ознаками – до маринізму.

3) Вивчено стан проблеми у навчально-методичних джерелах та шкільній практиці і розкрито основні підходи до вивчення творчої спадщини Джозефа Конрада у закладах освіти. На основі праць науковців було створено теоретичне підґрунтя для практичного експериментального навчання. Переважно творчість письменника розглядалася на заняттях та уроках з позакласного читання у закладах передвищої освіти (коледжах) та у загальних середніх закладах освіти. Найбільш апробованим й ефективним є проблемний підхід, який передбачає глибокий аналіз змісту, системи образів, поетики через низку продуманих запитань та завдань. З'ясовано, що вперше життя і творчість Джозефа Конрада уведено до програми «Зарубіжна література. 5-9 клас» у 2022 році, проте методичних розробок щодо

опрацювання цієї монографічної теми немає, є тільки схематичний план вивчення роману «Серце пільми» та коротка біографія.

4) Розроблено й обґрунтовано показники, критерії та рівні засвоєння монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада у закладах освіти». Під час ознайомлення із життям і творчістю Джозефа Конрада» на уроках зарубіжної літератури були створені необхідні умови для повноцінного виявлення і розвитку особистісних функцій учнів, враховувалися особистісні інтереси, тобто застосовувалася технологія особистісно зорієнтованого навчання.

З'ясовано, що важливим фактором успішного опрацювання біографії на уроці є відповідний підбір першоджерельного матеріалу для репрезентації особистості письменника. Найкращою формою подачі такої інформації є мультимедійна презентація з візуалізацією (фотодокументами, світлинами, які відображають зовнішність, сферу діяльності, уподобання митця, його оточення) і коментарем учителя.

Організація вивчення художнього твору на уроках відбувалася за етапами (Л. Мірошниченко): підготовка до сприйняття, читання, текстуальна робота над твором та підсумкові заняття. Ці етапи було реалізовано на п'яти уроках, розподілено матеріал таким чином, щоб на етапі підготовки до сприйняття учні отримали інформацію про історію написання твору, далі – етап читання, який відбувався вдома, а в класі було з'ясовано за допомогою бесіди сприйняття і розуміння тексту.

Успішній роботі над текстом сприяли такі фактори: шлях аналізу «вслід за автором» дозволив структурувати текст, поділити на частини й опрацювати кожен з них за допомогою запитань різного характеру: репродуктивних, дослідницьких, творчих, проблемних. Це формувало в учнів вміння занурюватися в текст глибокого проникати в образну систему, звертати увагу на деталі, розуміти взаємозв'язок змісту і форми.

Ключову роль у пропонованій методиці відіграє цілеспрямоване формування у дев'ятикласників зацікавленого ставлення до розкриття

образів через інтерактивні методи, зокрема через створення «асоціативного грона», які представляють образи капітана Марлоу та Курца.

Значною мірою ефективній роботі над образами, стилем, мовою твору сприяє застосування інтерактивних методів, зокрема, групової роботи, під час якої учні мають змогу обмінюватися думками, знаннями, способами діяльності, внаслідок чого відбувається рефлексія, оцінювання здобутих результатів. Вони усвідомлюють, чого досягли на певній сходинці пізнання, що знають і вміють, як виражають своє емоційне ставлення до об'єкта навчання, як володіють оцінними судженнями, як збагатився їхній особистісний досвід творчої діяльності. Діти вчаться бути толерантними, спілкуватися з однокласниками і вчителем, критично мислити, приймати обґрунтовані рішення.

5) Про ефективність розробленої методики вивчення монографічної теми «Життя і творчість Джозефа Конрада» свідчить зацікавленість учнів особистістю і текстами митця, розуміння проблематики творчості і важливості для сучасного людства, сформованість та розвиток відчуттєвої культури, емоційної вразливості дев'ятикласників, розкриття їхніх творчих здібностей.

Таким чином, можна рекомендувати впровадження запропонованої методики у навчально-виховний процес із зарубіжної літератури. Розроблені конспекти уроків можуть бути використані на практичних заняттях з «Історії зарубіжної літератури» у закладах вищої освіти для студентів спеціальності 014 Середня освіта Мова і література (англійська), спеціальності 014 Середня освіта Українська мова і література.

Список використаних джерел

1. Абліцов В.Г., Герасимова Г.П. **КОНРАД Джозеф**. С.37-38. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2008. 568 с.: іл.. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/5.pdf>
2. Бабійчук Т. В. Лінії життя (за романом «Примха Олмейера» Джозефа Конрада). *Studia Methodologica*. Issue 39, Autumn 2014. С.93-99.
3. Бедь М., Скавронський П. Джозеф Конрад про свою літературну працю. *Бердичів. Земля у плинні часу*: Наук. зб. «Велика Волинь». Т. 1. Ж., 2007;
4. Бедь М.М., Скавронський П.С. Внесок М. Ю. Шепелюка у вивчення та популяризацію життя і творчості Джозефа Конрада. *Бердичівська земля у плинні часу*. Науковий збірник “Велика Волинь”. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Вип. 37. Матеріали Міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження класика англійської літератури Джозефа Конрада (26-29 вересня 2007 року, м. Бердичів) / Гол. ред. М.Ю. Костриця. – У 2-х т. – Т. 1. Житомир: М. Косенко, 2007. С. 106-117.
5. Бедь М. М., Скавронський П.С. Конрадівські експозиції музею історії с.Терехове. *Велика Волинь: Музейна справа на Житомирщині*. Житомир, 2005. Т. 33. С. 39-46.
6. Бердичів. Музей Джозефа Конрада-Коженьовського. URL: <http://surl.li/hdba>
7. Бондарчук О. Іntenціональна інтертекстуальність мемуарів Т. Бобровського URL: <http://surl.li/jikwr>
8. Васюта С. Схема-алгоритм як ефективний засіб аналізу художнього твору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. №10. С. 10-14.

9. Веретюк О. Скажи мені, хто я? : (Проблема національної ідентичності літератури, літературного твору та його автора). *Слово і час*. 2005. № 12. С. 69–72.
10. Волошина Н. Розкриття біографії письменника в єдності з його творчістю. *Наукові основи методики літератури*. К., 2002. С.106–113.
11. Галич, А. О. (2013) Fiction і non fiction в літературі: проблеми теорії та історії: монографія. Луганськ: СПД Резніков В. С.
12. Гальчак С. Подільські сторінки в біографіях Джозефа Конрада та Марка Соколовського. *Велика Волинь: Поляки на Волині: історія і сучасність*: Наук. зб. Житомир, 2003. Т. 30. С. 243-246.
13. Голобуцький П.В. КОЖЕНЬОВСЬКИЙ Аполло [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2007. 528 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kozhenovsky_A
14. Демчук О. В. Життєпис письменника: Конспекти нестандартних уроків. К.: Педагогічна преса, 2002. 192 с.
15. Джозеф Конрад. Серце п'тьми. https://uabook.com.ua/book/sercze-pitmy/#epub_reader_frame
16. Джозеф Конрад. Твори в бібліотеці. УкрЛіб. Зарубіжна література. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio-zl/printit.php?tid=8046>
17. Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 28-29 верес. 2017 р.); Житомир: Вид.: О.О. Євенок, 2017. 332 с.
18. Єршов В. О. Аполло Наленч Коженьовський – драматург, публіцист, громадський діяч. Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 28-29 верес. 2017 р.); Житомир: Вид.: О.О. Євенок, 2017. С. 23-29.

19. Єршов В. Польська мемуаристична література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. Житомир : Полісся, 2008. 624 с.
20. Зарубіжна література 6-9 класи Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <http://surl.li/cubbp>
21. Зарубіжна література. 5-9 класи. Модельна навчальна програма. 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/18QN1KCSR4wIzkAhGd4V9zFczHwwZac4/view>
22. Зарубіжна література. 10-11 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <http://surl.li/dgkne>
23. Ісаєва О. О. Джозеф Конрад і методика викладання літератури в Україні. *Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 28-29 вересня 2017 р.) Житомир: вид.О.О. Євенок, 2017. С. 29-33.
24. Ісаєва О. "Знайома незнайомка", або на що потрібно звернути увагу під час підготовки мультимедійної презентації на літературну тему. *Всесвітня література в школах України*. 2017. №12. С. 2-4.
25. Ісаєва О.О. Концептуальні основи аналізу художнього тексту в школі (Про герменевтичну спрямованість цього аналізу). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2004. № 6. С. 2 –5.
26. Ісаєва О.О. Роздуми навколо проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору в школі. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2007. № 2. С. 29 – 31.
27. Кеба О. В. Проза Джозефа Конрада: проблематика і поетика екзистенціального світосприйняття. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. 184 с.
28. Клименко Ж. Висвітлення теми «Джозеф Конрад і Україна» у шкільному курсі зарубіжної літератури. *Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,

- присвяченої 160-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 28-29 вересня 2017 р.) Житомир: вид.О.О. Євенок, 2017. С. 29-33.
29. Клименко Ж. Навчання школярів аналізу твору з урахуванням його інокультурної природи. *Всесвітня література в школах України* : щомісяч. наук.-метод. журн. 2015. № 3. С. 18-22
30. Клименко Ж. Специфіка аналізу та інтерпретації перекладних художніх творів у школі. *Філологічний Олімп* : офіційний електронний журн. Всеукр. проекту "Філологічний Олімп". 2016. № 6. С. 10-15.
31. Клименко :Ж. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. 340 с.
32. Ковбасенко Ю. Біографія письменника і викладання літератури. *Тема*. 2002. №2. URL: <https://studfile.net/preview/9184837/page:11/>
33. Конрад, Джозеф. Серце півми: Роман / У перекладі Ігоря Андрущенка; за редакцією Катерини Міхаліциної; з післямовою Олега Фешовця. Львів: Видавництво «Астролябія», 2015. 176 с.
34. Костенко Г.М. Від Конрада до Набокова: білінгвізм та бікультурність як творчий імпульс : монографія. Запоріжжя : ЗНТУ, 2011. 407 с
35. Куцевол О. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури. Вінниця: Глобус-прес, 2006. 348 с.
36. Лиховид О. Презентація на тему «Джозеф Конрад «Серце півми. Знайомство з письменником та його романом». URL: <http://surl.li/jpahz>
37. Літературна премія ім. Джозефа Конрада. URL: <http://surl.li/jmrkc>
38. Літературознавча енциклопедія. у 2 т. Авт.-уклад. Ю. Ковалів. К.: Академія, 2007. Т.1.С. 608.
39. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. авт.-уклад. Ю. Ковалів. К.: Академія, 2007. Т.2.С. 624.
40. Лозинський І. М. Джозеж Конрад [Архівовано 27 вересня 2016 у Wayback Machine.] Українська літературна енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. І. О. Дзеверін. К. : Головна редакція УРЕ, 1988-1995.: стор. 543-559.

41. Любарець Н.О. Повість Джозефа Конрада «Фрейя Семи Островів» у оптиці методики викладання зарубіжної літератури. Джозеф Конрад: час, прості, пам'ять : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 28–29 вересня 2017 р.) Житомир, 2017. С. 295–299.
42. Мацевко-Бекерська Л. В. Методика викладання світової літератури: навч.-метод. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 296 с.
43. Марко В. П. Аналіз художнього твору: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. С. 41.
44. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. К.: Ленвіт, 2000. 240 с.
45. Мірошніченко Л. Ф. Шляхи аналізу художнього тексту у шкільній практиці. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2001. № 5. С.15-17.
46. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. Н. Й. Волошиної. К.: Ленвіт, 2002. 344 с.
47. Ніколенко О.М. Сучасний урок зарубіжної літератури: посібник. К.: Академія, 2003. 288 с.
48. Овдійчук Л. М. Вивчення життєпису письменника на уроках літератури (естетичний аспект). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 11. С. 17-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_11_6
49. Овдійчук Л. М. Джозеф Конрад у часі, просторі й пам'яті, або інтелектуально-естетичне дійство. До 160-річчя письменника, який поєднав три культури. *Всесвітня література в школах України*. 2017. №.12. С. 10-12.
50. Овдійчук Л. Джозеф Конрад як особистість: літературно-психологічний портрет. *Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 28-29 верес. 2017 р.); Житомир: Вид.: О.О. Євенок, 2017. С.49-55.

51. Овдійчук Л. Письменник як особистість: вивчення життєпису на основі першоджерел (на матеріалі біографії Джозефа Конрада). *Modern scientific research Proceedings of XVII International scientific conference, Morrisville 23, 2018. С. 138-142:*
52. Овдійчук Л. М. Літературно-психологічні портрети зарубіжних письменників. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2007. №8. С.34-38.*
53. Овдійчук Л. М., Джозеф Конрад як особистість. Мультимедійна презентація. URL: <http://surl.li/eagdn>
54. Овдійчук Л. М. Письменник як особистість: до проблеми вивчення біографії митця у загальноосвітній школі та внз на основі першоджерел: документів, мемуарів та епістолярію. *П'яті Волошинські читання. Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи: тези доповідей Усеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 22-25 червня 2017 року). Миколаїв: ОППЮ, 2017. С.100-104.*
55. Орлова О. В. Методика навчання зарубіжної літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» філологічних спеціальностей педагогічних закладів освіти. Полтава : ПНПУ, 2021. 109 с.
56. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.:Ленвіт, 2000. 384 с.
57. Подолинний А. М. Конрад Джозеф. *З-над Божої ріки: Літ. біобібліограф. слов. Вінниччини / Упоряд. і заг. ред. А.М.Подолинного. Вінниця, 2001. С. 159.*
58. Районний Народний музей імені Джозефа Конрада. URL: <http://surl.li/jiwuq>
59. Ситченко А. Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: Монографія. К.: Ленвіт, 2004. 304 с.

60. Скавронський П.С. Музею Джозефа Конрада в Бердичеві бути. Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 4. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, Луцьк-Колодяжне, 19-20 травня 2009 року. Луцьк, 2009. С. 254- 259.
61. Сліпачук Н. Рецепція творчості Джозефа Конрада в західному літературознавстві URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/31_2020/part_2/41.pdf
62. Соловійова Т. Урок «Джозеф Конрад. Роман «Серце п'ятьми. СENS назви твору» URL: <https://vseosvita.ua/lesson/dzhkonrad-sertse-pitmy-sens-nazvy-tvoru-318450.html>
63. Степанишин Б. І. Вивчення особи письменника. *Дума про школу: Літературна освіта й естетичне виховання учнів 5-12 класів загальноосвітньої школи*. Рівне: «Формат - А», 2004. С. 177-198.
64. Степанишин Б.І. Методика вивчення монографічної теми з літератури в середній школі. *Українська мова і література і школі*. 2002. №6. С.17-29.
65. Столяренко О. Рецепція і польський контекст творчості Джозефа Конрада. *Українська полоністика*. 2007. Філологічні дослідження. Випуск 3-4. К. : Вид-во Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2007. С. 331–337.
66. Султанов Ю. Актуальні проблеми методики викладання літератури. Івано-Франківськ: Симфонія Форте, 2013.
67. Ткачук О. Джозеф Конрад у контексті сучасних досліджень. *Наукові праці. Літературознавство*. Том 200. №188 (2012) С. 102-105. URL: <http://litstudies.chdu.edu.ua/index>
68. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. К.: Міленіум, 2002. 320 с.
69. Фарімець О. А. Дж.Конрад "Серце п'ятьми". Образ Африки. Протиставлення цивілізації й природи у творі. <http://surl.li/qmgsv>

70. Фасоля А. Мета, зміст, технологія уроку. *Дивослово*. 2004. №8. С.19-25.
71. Фенько Н. Мистецтво життєпису письменника. *Дивослово*. 2007. №8. С. 23-25.
72. Філіппова Н. Варіанти уроку вивчення біографії письменника. *Дивослово*. 1999. №5. С.32-34.
73. Хитрич А. «Серце п'тьми» Джозефа Конрада. Коротка аналітична рецензія. *Cultura Libera*. Блог Анни Хитрич. URL: <http://anculture.blogspot.com/>
74. Чирков О. С. Щоб учні могли висловити власні естетичні судження про художній твір: Текстуальний, інтертекстуальний, контекстуальний аналізи. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2004. № 6. С. 42–44.
75. Штейнбук Ф. Методика вивчення зарубіжної літератури в школі. К.: Кондор, 2011. 312 с.
76. Шуляр В.І. Методика літератури: Інтерактивне навчання. Тлумачення понять. *Зарубіжна література в школах України*. 2005. № 8. С. 56-58.
77. Яковенко С. Вигнання з „дому” природи: „Серце п'тьми” Джозефа Конрада і польська традиція. *Питання літературознавства*. Випуск 77. С. 271-279. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18452/33Yakovenko.pdf?sequence=1>
78. Яковлева Н. М. Екзистенційність як домінанта проблематики і поетики романів Джозефа Конрада. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 376-379. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2013_33_96.
79. Bobrowski T. Listy do Konrada / T. Bobrowski / opracowała Róża Jabłkowska. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981. 351 s.

80. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia. O sprawach i ludziach mego czasu / T. Bobrowski / opracował, wstępem i przypisami opatrzył St. Kieniewicz. T. 1. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. 507 s
81. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia. Wspomnienia wieku dojrzałego / T. Bobrowski / opracował, wstępem i przypisami opatrzył St. Kieniewicz. T. 2. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. 677 s.
82. Busza A. Conrad's Polish Literary Background and Some Illustrations of the Influence of Polish Literature on his Work. [Institutum Historicum Polonicum Romae. Societas Polonica Scientiarum et Litterarum in Exteris Londinii]. Rome : Antemurale, 1966. Vol. X. P. 109–255
83. Conrad J. Ze wspomnień / J. Conrad / przełożyła Aniela Zagórska. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965. 167 s.
84. Karl F. R. Joseph Conrad: The Three Lives / Frederick Karl. New York : Farrar, Straus, and Giroux, 1979. 1008 p URL: <https://www.amazon.com/Joseph-Conrad-Frederick-R-Karl/dp/0571113869>
85. Stape J. H. The Several Lives of Joseph Conrad / John Henry Stape. New York : Pantheon Books, 2007. 369 p.

Додатки

Додаток А

Методичний супровід до перегляду авторської мультимедійної презентації Овдійчук Л. М.

«Джозеф Конрад як особистість»

Анотація

Основним змістовим матеріалом ММП (мультимедійних презентацій) є уривки листів, щоденникових записів, спогадів про письменника, мемуарів самого митця, та фотопортрети письменника, його оточення, а також документи, які засвідчують важливі життєві події, фото книг (виданих творів), ілюстрації до творів тощо. Матеріали розміщено у певній послідовності й репрезентують фактори, які впливали на формування особистості (родовід, оточення, вдача, освіта, обдарування), та чинники, які характеризують індивідуальність уже сформовану (характер, уподобання, сфера діяльності, світогляд тощо). Переглядайте слайди покроково. Запитання та інші дані слугують орієнтиром для перегляду.

Алгоритм опрацювання мультимедійних презентацій

«Письменник як особистість»

1. *Дата народження і смерті.* Історичний аспект. Між датами – життя людини і період історії: суспільно-політичні, культурні, мистецькі події, ідеї, цінності, наукові відкриття, були в цей період. Пригадайте цей період історії.
2. *«Родовід».* Психологічний та соціологічний аспекти. Зверніть увагу, у якій сім'ї за соціальним статусом народився? Чи були талановиті предки в минулому? Які родові корені сприяли формуванню особистості? Які перешкождали? Чиї гени проявилися – на думку самого письменника, рідних, учених?
3. *Освіта.* Соціально-культурний аспект. Яку фахову освіту здобув? За сприяння кого (із батьків, близьких родичів, учителів), чогось (наприклад, обставин)? Всупереч чому (обставинам), людям)? Як навчався (навчалася)? Які методи навчання застосовував? Чи займався самоосвітою?
4. *Сфера діяльності.* Соціологічний аспект. Чи працював за фахом, який здобував під час навчання? Як проявив себе у різних сферах діяльності? Як цьому сприяла освіта? Як ставився до виконання посадових обов'язків? Як оцінено його роботу в тій чи іншій галузі співробітниками, керівництвом?
5. *Вдача і характер.* Психологічний аспект. Які риси характеру і вдачі визначальні за спогадами друзів, близьких і тих сучасників, які про це згадували? Які риси характеру ви визначили

самостійно на основі спогадів про письменника? Які – на основі його щоденникових записів, листів? Які риси характеру та вдачі допомогли письменникові досягнути в житті успіхів: в освіті, сферах діяльності? Які допомогли протистояти обставинам: суспільним, особистим? Можливо, допомогли пройти якісь випробування в житті?

Обдарування і захоплення. Культурно-мистецький аспект.

Які обдарування мав письменник? Які з талантів були реалізовані? На якому рівні? Чи стали явищем і якого масштабу (особистісного, всеукраїнського, європейського, світового)? Які з обдарувань так і не розвинулися і чому?

Які улюблені заняття були у митця? Чи залежить світ захоплень людини від рівня його освіти? Від оточення? Від характеру і вдачі? Від обставин (сприятливих чи несприятливих для формування і розвитку)? Які обдарування, уподобання та захоплення близькі вам?

6. *Оточення* (сім'я, друзі, колеги, наставники, відомі сучасники). Психологічний та моральний аспект.

Чи був у шлюбі? Яка роль у житті письменника другої половинки? Які риси вдачі проявилися у шлюбі? Як виховували дітей? Ким стали діти? Чи стали продовжувачами справи? Чи навпаки, пішли зовсім іншим шляхом? Хто були друзі? Чи довготривала була дружба? Спростовується чи підтверджується теза: «Якщо ти маєш друзів, ти не маєш друга»? Як впливало оточення на письменника? Як він впливали на оточення? Чи в житті були наставники, що вплинули на вибір життєвого шляху, сфери діяльності, які допомогли визначитися в житті? Які стосунки були з колегами? З відомими людьми того часу? Які риси характеру сприяли цим взаємостосункам, а які перешкождали?

7. *Світогляд*. Філософський аспект.

Які погляди мав на світ, на людське життя, його смисл, на релігію, на національне питання? Які моральні та етичні цінності сповідував? Який екзистенційний вибір зробив у житті?

Узагальнювальні запитання і завдання

(дайте письмову відповідь)

1. Які суспільно-історичні події, філософські ідеї, культурно-мистецькі досягнення вплинули на формування особистості письменника?
2. Як проявилися родовідні корені у вдачі, характері, сфері діяльності, уподобаннях, світогляді?
3. Які з рис характеру визначили життєву долю митця?
4. Яка роль освіти у становленні особистості, на ваш погляд? Що зацікавило вас у методах, засобах, які використовував митець, здобуваючи освіту?
5. Які риси характеру письменника вам імпонують?

6. Які вчинки вас здивували, вразили, викликали нерозуміння, несприйняття? Поясніть, чому?
7. Що з життєвого досвіду візьмете для себе?
8. Що заімпонувало вам з хобі письменника?
9. Яка ієрархія цінностей* митця? Чи близька вона вам? Які цінності для вас є першорядними?
10. Які фактори, на ваш погляд, найбільше впливають на формування особистості?
11. Яке найбільше відкриття про особистість письменника для себе ви зробили, переглядаючи презентацію?
12. Як допомогли уривки з першоджерел пізнати особистість письменника?
13. Які нові знання з курсу «Історія української літератури», з інших дисциплін ви отримали, а які актуалізували, активізували?
14. Чи допоміг вам алгоритм в освоєнні мультимедійної презентації?
15. Напишіть есе «Я бачу письменника як особистість таким... » або «Мій письменник»

*Для більш об'єктивної і повної відповіді можете скористатися методикою М. Рокича (Ціннісні орієнтації. Тест) URL: <https://psycabi.net/testy/320-metodika-rokicha-tsennostnye-orientatsii-test-miltona-rokicha-issledovanie-tsennostnykh-orientatsij-m-rokicha-oprosnik-tsennosti-po-rokichu>

Додаток Б

Урок вивчення біографії письменника

Тему уроку. Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ (Життя і творчість британського класика Джозефа Конрада).

«... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід».

Джозеф Конрад

Мета уроку. Розкрити основні віхи життя і творчості Джозефа Конрада, допомогти учням досягнути своєрідності особистості письменника, внесок Джозефа Конрада у духовну скарбницю світової та національних літератур; формувати вміння працювати з додатковою літературою; добирати матеріал, який найяскравіше характеризує особистість письменника; робити висновки, давати оцінку певним фактам і явищам; сформулювати власне бачення індивідуальності Джозефа Конрада.

Компетентності.

Ключові компетентності, які необхідно сформувати на уроці:

Учень (учениця):

- усвідомлює взаємозв'язок людини і навколишнього середовища (НЛ-1);
- розуміє необхідність захисту своїх прав і прав інших людей (НЛ-2);
- визначає тактику поведінки в небезпечних ситуаціях (НЛ-3);
- оцінює проблему і відповідно до цього ухвалює рішення (НЛ-4).

Предметні компетентності.

Учень (учениця):

розповідає про основні віхи життя і творчості;

аналізує чинники, які вплинули на формування особистості письменника;

розкриває фактори, які представляють індивідуальність письменника у триєдності його сфер діяльності та особливостей вдачі й світогляду;

розуміє світоглядну позицію поляка Ю.-Т. Коженювського, який став класиком англійської літератури під псевдонімом Джозеф Конрад;

осмислює зв'язок письменника з Україною;

визначає внесок митця у духовну скарбницю світової та національних літератур.

Тип (вид) уроку. Вивчення біографії письменника.

Методи і прийоми. Перегляд мультимедійної презентації (за алгоритмом), евристична бесіда, стратегії критичного мислення: «товсті і тонкі запитання», графічні систематизатори (узагальнювальна таблиця «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ»), мікрофон.

Обладнання. Мультимедійна презентація, графічний систематизатор, підручник із зарубіжної літератури для 9 класу, мапа подорожей Ю.-Т. Коженювського як моряка.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності:

1) Учитель демонструє на екрані текст: «Він був людиною трьох культур: польської, французької, англійської. Знав польську мову, літературу. Добре володів французькою мовою, знав літературу й історію Франції.

Оволодів англійською мовою у зрілому віці і став класиком англійської літератури».

2) Запитання до учнів:

Чи цікавою є така особистість? Чому?

Отже, йдеться про Джозефа Конрада.

II. Оголошення теми, мети та цілей уроку «Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ».

III. Сприйняття і засвоєння нового матеріалу.

1) Робота з епіграфом: «... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід».

Запитання до учнів:

Що б ви хотіли дізнатися про письменника? Запишіть у зошити свої очікування від уроку, свої цілі.

Чи збігаються поставлені цілі із вашими очікуваннями?

2) Завдання: упродовж уроку робити записи у зошитах за схемою: Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ до таблиці. Зазначати треба факт і його вплив на долю Джозефа Конрада.

3) Демонстрування мультимедійної презентації «Джозеф Конрад як особистість» Л. Овдійчук [53], опрацювання окремих слайдів, записи в таблицю.

4) «Товсті і тонкі» запитання для учнів:

- Хто з оточення Джозефа Конрада, коли він був дитиною, зробив значний вплив на формування особистості. У чому це проявилось найбільше?
- Який рівень освіти був у Ю.-Т. Коженювського за сучасними мірками?
- Які здібності виявилися в дитинстві? Які мови знав майбутній письменник? Чому не вчив російську мову?
- Які обставини вплинули на вибір сфери діяльності? Звідки у нього, «сухопутного поляка», потяг і любов до моря?
- Чому він став англійським письменником?

- Чому його звинуватили у зраді Польщі? Як він це пояснював? Яке ваше ставлення до цього факту?
 - Що виявилось стержнем у його характері?
 - Під чий впливом сформувався світогляд письменник?
- У результаті опрацювання інформації заповнюємо таблицю.

«Джозеф Конрад – моряк, письменник, аристократ»

Моряк	Письменник	Аристократ
<p><i>Передумови:</i> Захоплення географією.</p> <p><i>Події:</i> -«зустріч» з морем в Одесі. -небажання бути мобілізованим до війська російської імперії, яка підкорила Польщу;</p> <p>-моряк у французькому флоті. -від моряка і штурмана – до капітана далекого плавання у британському флоті.</p>	<p><i>Передумови:</i> -батько був поетом і драматургом; -дядько-опікун Т. Бобровський відомий як мемуарист; -хрещений батько – видатний польський письменник-романіст Ю. Крашевський.</p> <p><i>Події:</i> -зустріч із Дж. Голсуорсі, який послухавши морські розповіді помічника капітана, порадив писати; - накопичення у зовнішній і внутрішній біографії інформації, думок, вражень, які перетворилися на сюжети романів, оповідань.</p>	<p><i>Передумови:</i> -народження в шляхетній родині герба Наленч; -домашнє виховання з гувернерами; -домашня освіта та освіта у кращих навчальних закладах Польщі;</p> <p>-вдача і риси характеру: замкнутість до зовнішніх впливів, стриманість, шляхетність манер і поведінки.</p> <p><i>Події:</i> -життя на морі і на суші в різних умовах, зустрічі з різними людьми; -відмова від титулу британського лорда, щоб зберегти приналежність до польського роду герба Наленч.</p>

5) Представлення проєктів з теми: 1) «Джозеф Конрад і Україна» у формі ментальної карти, яка має вигляд географічної мапи України, зокрема місць, де народився, жив, перебував у гостях Ю.-Т. Коженювський, 2) «Творчість Джозефа Конрада» у формі мультимедійної презентації з гіперпосиланням на сайт УкрЛіБ. Всі інші учні роблять у зошиті «вільні» записи, тобто фіксують те, що особистісно значуще.

б) Розповідь учителя про історію написання твору та екранізацію, яку здійснив знаменитий американський режисер Ф. Коппола, продемонструвавши слайди з обкладинками різних видань роману в оригіналі та в перекладі українською мовою (І. Андрущенко), ілюстрації, висловлювання про твір критиків, літературознавців та кадри з фільму.

IV. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

1) Мікрофон. Висловлюючи свою думку, чи позицію, яка стосується епіграфа: «... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід».

2) Рефлексія цілей.

3) Бесіда:

- Що ми робили на уроці і як?
- Що Вас найбільше зацікавило? А що б Ви порекомендували зробити інакше?
- Чи досягли ми поставлених цілей?

4) Заповнення карток.

Картка.

Прізвище, ім'я _____

Оцініть себе по кожному з визначених напрямів від 0 до 2 балів.

- 1) Ви брали активну участь у роботі групи _____
- 2) Ви вносили вдалі пропозиції, які врахувала група _____
- 3) Ви надавали підтримку іншим членам групи, заохочували їх до роботи _____
- 4) Ви висунули цілком нову ідею, що сподобалась іншим _____
- 5) Ви вдало узагальнювали думки інших і просували роболту групи вперед _____
- 6) Ви доповідали класу про результати групової роботи _____

Всього балів _____.

IV. Домашнє завдання.

1. Написати СМС другу/подрузі, які не були на уроці, з інформацією про Джозефа Конрада (мета: зацікавити) або Скласти кросворд «Життя і творчість Джозефа Конрада» (на вибір):
2. Прочитати роман «Серце пільми».

Додаток В

Конспект уроку вивчення художнього твору (етапи підготовки до аналізу та аналіз твору)

Урок 2-3

Тема. Повість «Серце пільми». Зміст. Проблематика. Сюжет. Головні персонажі: Марлоу та Курц.

Мета. Розкрити жанрові ознаки мариністичної повісті, специфічні ознаки неоромантизму у повісті; допомогти визначити провідні теми, мотиви, проблеми у творі письменника; формувати навички дослідницької роботи працювати з текстом художнього твору; удосконалювати вміння аналізувати образи, засоби їхнього створення: характеризувати образи, посилаючись на текст, порівнювати їх; спонукати до власних оцінок подій, вчинків персонажів. сприяти формуванню почуття гуманізму, людяності.

Тип уроку. Урок вивчення (поглибленого сприйняття) художнього твору.

Методи і прийоми. Евристична бесіда, поділ тексту на частини; аналіз «вслід за автором», «асоціативне гроно», дослідження тексту, цитатна характеристика образу.

Обладнання. Текст повісті (на екрані), «асоціативне гроно» персонажів Марлоу та Курца.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності.

Перевірка домашнього завдання: 1) читання СМС які не були на уроці, з інформацією про Джозефа Конрада (мета: зацікавити); 2) розгадування кросвордів «Життя і творчість Джозефа Конрада» (на вибір): друзів/подрузі.

II. Оголошення теми, мети та цілей уроку

III. Сприйняття і засвоєння нового матеріалу

1) З'ясування емоційного сприйняття твору «Серце пільми».

Запитання до бесіди:

Чи любите ви море?

Чи про море книга, яку ви прочитали?

Чи любить автор море, кораблі, плавання?

Хто з його персонажів по-справжньому любить море?

Кого можна назвати справжнім моряком?

Чи можна назвати твір морським романом?

Які події описані у творі?

Яка основна сюжетна лінія?

Який жанр твору?

Хто є головними героями?

Яка роль образу пільми?

Які ваші враження від твору?

2) Робота з підручником. Учні знаходять у відповідній рубриці і записують до своїх літературознавчих словників термін «мариністичний жанр».

3) Поділ повісті на чотири частини.

- 1) на яхті «Неллі» у колишнього моряка Чарльза Марлоу;
- 2) розповідь Марлоу про те, як він потрапив на прісноводне судно;
- 3) подорож Марлоу на пароплаві до Конго;
- 4) повернення до Британії.

4) Аналіз твору «вслід за автором»

Під час опрацювання кожної з частин за запитаннями, учні мають завдання: створити «асоціативні грона»: «Марлоу» та «Курц».

Запитання до бесіди до першої частини:

- Як описано Марлоу на початку твору? Чому він нагадує слухачам божка, а в кінці Будду?
- Що поєднувало людей, які зібралися на яхті «Неллі»?
- Прокоментуйте цю фразу оповідача: «Він єдиний серед нас усе ще чув «поклик моря». [33, с.6]
- Марлоу починає розповідь з фрази: «І тут теж був колись один із похмурих куточків землі», [33, с.7] Про яку країну і яке місто йдеться?
- Як оповідач характеризує римлян, що завойовували цю землю (загарбники, грабіжники)?
- Про яку ідею говорить капітан? Для чого вводить цей історичний епізод у свій художній твір автор?
- Прокоментуйте цитату: «Але щоби зрозуміти, як це мене вразило, ви повинні знати, як я туди потрапив, що я там бачив, як піднявся вгору річкою до того місця, де вперше зустрів того бідаку». Кого називає «бідакою»?
- Які ознаки чи характеристики вписали до «асоціативного грона» «Марлоу»?
- Які ознаки чи характеристики записали до «асоціативного грона» «Курц»? (бідака).
- *Запитання до бесіди до другої частини:*
- Що спонукало Марлоу стати на один рейс «прісноводним моряком»?
- (Він після шестирічного плавання до східних країн відпочивав і нудився без роботи «втомився відпочивати» й одного разу побачив мапу, а на ній – річку, яка ще з дитинства привабила його). [33, с.10]
- Як автор описує почуття Марлоу під час перебування в конторі, де мав підписати всі необхідні документи як шкіпер? Кого він там зустрів? Кого нагадують ці жінки?
- Як лікар доповнив загальне враження капітана про майбутню подорож? (Лікар викликав роздратування в капітана і якийсь неспокій).
- Чому він відчув себе «самозванцем»? [33, с.16].
- Як почував себе Марлоу, перебуваючи пасажиром на французькому судні?
- Які Марлоу робить спостереження по дорозі щодо людей, яких висаджують на березі у різних місцях (вояків, торговців, охоронців, митників та ін.)? [33, с. 17]

- Прокоментуйте уривок: «До вух деколи долітав голос прибою: він посправжньому тишив, звертаючись до мене, як брат. Це було щось природне, що має причину й значення». [33, с. 17]

- Як Марлоу реагує на чорношкірих і білих людей, військових, яких бачить по дорозі? На чиему боці його симпатії?

- Коли Марлоу вперше почув про Курца?

- Яку характеристику дав Курцу бухгалтер? («Пан Курц піде далеко, дуже далеко, — озвався знову. — Стане великим цабе в адміністрації незабаром»).

Які ознаки чи характеристики додали до «асоціативного грона» «Марлоу»? (Гуманний, співчутливий, авантюрний, спостережливий, самотній). Які ознаки чи характеристики записали до «асоціативного грона» «Курц»? (професіонал, найкращий агент, видатна особистість, виняткова людина й надзвичайно цінний працівник для компанії).

Запитання до бесіди до третьої частини:

- Як Марлоу зреагував на звістку, що корабель, який він мав очолити як капітан, пішов на дно? Як це його характеризує?
- Яких людей бачив Марлоу і які характеристики їм дав?
- Чи акцентує автор увагу на тому, хто саме дає характеристику Курцу?
- «Це був агент першого розряду: молодий, елегантний, стриманий, з маленькою роздвоєною борідкою й гачкуватим носом. З іншими агентами він тримався чванькувато, а вони, своєю чергою, нарікали на те, буцім начальник станції приставив його за ними шпигувати». [33, с. 31] Яке почуття у вас викликає цей образ? Так описує автор одного з персонажів через сприйняття Марлоу. То якою якістю і якими рисами наділив свого героя письменник? Чи є Марлоу втіленням автора у творі?
- Чи були у Курца недруги? Як вони називали Курца, обговорюючи між собою його вчинки, поведінку, успіхи у справі доставки слонової кістки? («Той чоловік»).
- Чому Марлоу називає мандри горіріч як «повернення до перших днів сотворіння світу»?
- Яка була найбільша проблема на річці для капітана? (Не сісти на мілину, не пробити дно корабля, забезпечити екіпаж дровами і їжею).
- Яка головна думка у роздумах Марлоу про тубільців та їхні традиції (спів, танці, ритуали тощо)? (Вони такі ж самі люди, як і ми).
- Як розкриває капітана, його світогляд і характер епізод із канібалами?
- (Капітан сприймає їх і сприймає їхню гідну поведінку на кораблі як стриманість).
- Який висновок зробив Марлоу, прочитавши звіт Курца. (Курц написав «памфлет», у якому висловив погляди на місію білих людей у житті чорних: стати для них богом, мати необмежену владу і в кінці заклик «Винищуйте всіх дикунів!»)
- Чому він назвав Курца незвичайним? («Він мав здатність чарами чи страхом змусити примітивні душі влаштувати відьомський танок на його честь, міг

також вселити гіркі побоювання у ниці душі подорожніх; він набув принаймні одного відданого друга, завоював бодай одну душу в світі, яка не була ні примітивною, ні розбещеною прагненням до самоствердження». 65

- Чому Марлоу порівнює Курца з деревом, що його хитає вітер»? І так само порівнює стернового, який загинув від стріли одноплемінників? («Йому бракувало стриманості, стриманості — так само, як і Курцові, — він був ніби те дерево, що його хитає вітер...» [33, с.65]
- Які почуття викликав у Марлоу молодий росіянин, одягнений як Арлекін? (Захоплення силою молодості і бездумної сміливості й одночасно сум'яття й осуд через бездумне обоження Курца).
- Яка була реакція шкіпера на те, коли він побачив частокіл з голів тубільців довкруг оселі Курца? (Суміш почуттів:)
- Як у суперечці Курца та начальника станції виявилася сутність кожного як людини? (Курц – «дивовижна» людина і начальник – дрібний торгаш)
- Чому начальник станції у розмові з капітаном назвав метод Курца «нераціональним», а Марлоу – «ніякого методу не було»?
- Як описана погоня Марлоу за Курцом? Як зумів переконати людину з душею «шаленця» капітан не повертатися в нетрі?
- Чому Курц на запитання Марлоу «Ви розумієте цих дикунів?» відповів запитання «А ви ні?» (Курц оцінив Марлоу і те, як глибоко зрозумів його і його душу капітан).
- На чому автор зосередив увагу, описуючи смерть Курца? «Лице кольору слонової кістки дихало похмурою гордістю, безмежною владністю, глибинним страхом, напруженим і безнадійним розпачем. Можливо, Курц у ту останню мить просвітлення та цілковитої притомності переживав заново найменшу децицію своїх прагнень, спокус і поразок?» [33, с.90]
- Що може бути для Кура «жахом»? («...сам виголосив вирок пригодам своєї душі на цій грішній землі»).
- Яку характеристику дав Курцові Марлоу? («Уся Європа брала участь у створенні Курца», «Його душа заглянула в себе і збожеволіла»).
- Які причини переродження Курца? Чому він з нормальної людини перетворився на жорстокого вбивцю?
- Чому тубільці сприйняли його як бога?
- Чому у творі багато разів згадано й описано голос Курца, про нього говорять багато персонажів? Чи справді голос людини так багато значить?
- Яку роль у житті Курца мала жінка-дикунка, що двічі з'являється у романі? Що можна сказати про її статус серед тубільців, зважаючи на опис зовнішності, поведінки, рухів?

Запитання до бесіди до четвертої частини:

- Що означає фраза: «Я не пішов слідом за Курцом» у прямому і переносному значеннях? (Не помер і довів справу, пов'язану з Курцом, його смертю, його спадком до кінця, при цьому пізнаючи багато глибин і таїн життя і смерті).

- Прокоментуйте уривок: «Мені хочеться думати, що мої завершальні слова не викличуть байдужої зневаги... Уже краще його скрик — набагато краще. У ньому було ствердження, моральна перемога, оплачена незліченними поразками, мерзенними жахіттями й огидним задоволенням. Але це була перемога! Ось чому я залишився вірним Курцові до кінця – і навіть згодом, коли по довгому часі знову почув... не його голос, але луку його пишного красномовства, відбитого душею такою ж прозорою і чистою, як скеля з кришталю».[33, с. 92] (Марлоу зрозумів Курца, його трагедію, тому довів справу до кінця: папери вручив нареченій).

- Яку характеристику дав Курцові Марлоу? («Уся Європа брала участь у створенні Курца», «Його душа заглянула в себе і збожеволіла»).

- Які причини переродження Курца? Чому він з нормальної людини перетворився на жорстокого вбивцю?

- Чому тубільці сприйняли його як бога?

- Про що свідчать зустрічі Марлоу з людьми, які хотіли отримати папери Курца? (Курц справді зробив багато для компанії в матеріальному плані, але він був ще й публіцистом, який виклав на папері свої погляди про колонізацію, про роль білих людей в освоєнні нових земель. Цим хотіли скористатися нечесні ділки).

- Чому капітан Марлоу вирішив зустрітися з дівчиною, нареченою Курца? (Щоб довести Курцову справу до кінця. «Залишалися лише його спогади і його наречена: я хотів і їх віддати минулому, сказати б, особисто відпустити все, що в мене було Курцового, у забуття, яке чигає на кожного звичайного смертного» [33, с. 95])

- Чому біля дому дівчини Чарльзу Марлоу привидівся Курц на ношах? (Дівчина й досі носила траур по ньому, пам'ятала його, умовно кажучи, він ще жив у її спогадах, думках, почуттях).

- Які штрихи до портрета Курца додала його наречена? (Для неї це виняткова людина, ніхто не розуміє до кінця його величі, його доброї душі й шляхетного серця. «... я єдина вмю тужити за ним так, як він на те заслуговує». [33, с. 96])

- Чому Марлоу сказав неправду нареченій, що останні слова умираючого Курца були не «Жах! Жах!», а її ім'я. (Щоб вона мала з чим жити далі. «Не зміг їй сказати правди. Тоді б запала надто густа пільма... суцільна пільма...»)

- Яке враження справила розповідь на друзів капітана? (Приголомшливе. Вони навіть пропустили час відпливу).

Узагальнювальні запитання:

- Які ознаки мариністичного роману?

- Чи можна назвати твір пригодницьким?

- Чому саме таку форму оповіді від першої особи обрав Джозеф Конрад? Як така форма розповіді допомагає у викладі не тільки подій, а й людських почуттів?

- Які проблеми порушив письменник у своєму творі? (Соціально-політичні проблеми: колонізаторська політика Британської імперії у країнах Африки;

зіткнення цивілізації і неосвоєних земель, населених тубільцями. Проблеми морального вибору людини, проблема гуманізму і жорстокості, проблема визиску, збагачення і моральної деградації людини у виняткових умовах, проблема вірності і кохання).

- Яка тема роману? (Розповідь про колонізацію нововідкритих земель).
- Що стверджує своїм художнім текстом митець? Яка ідея твору? Людина має залишатися людиною (гуманною, шляхетною, відповідальною) завжди і скрізь.

Робота над образами Марлоу та Курца в групах

Обговорення в групах та представлення створеного «асоціативного грона» «Марлоу» та «Курц».

Марлоу – власник яхти, директор акціонерної компанії, гостинний господар на яхті, оповідач, схожий на божка, на Будду, справжній моряк, інтелектуал, начитаний, освічений, зосереджений, працелюбний, ненавидить брехню, чесний, людяний, вірний слову, філософ, гуманний.

Курц – виняткова людина й надзвичайно цінний працівник для компанії, це якесь диво; посланець милосердя, науки, прогресу й ще бозна-чого; «абсолютний геній», великий розум, чуйне серце відданий єдиній меті, перспективний, янгол або чорт; обдарована істота, надзвичайно красномовний, незвичайний «З ним не розмовляють, його слухають», «забував про себе серед цих людей», божевільний, «нутро цього чоловіка було порожнисте», відсутність стриманості у задоволенні своїх забаганок, «жорстока примара», мав незвичайний заворожуючий голос: серйозний, глибокий, розкотистий; дивовижний, «Курц був непересічною людиною».

Запитання до бесіди

- Що поєднало Марлоу і Курца?
- Що у них спільного?
- Чим відрізняються?
- То чому такі різні характеристики у Курца?
- Від чого це залежить? Чи від кого?
- Як Марлоу сприймає Курца, маючи такі різні характеристики від різних людей?

IV. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

Чому твір можна назвати мариністичним?

Які проблеми підняв автор?

Яка тема твору?

Що автор хоче донести читачам? Яка головна думка повісті?

Хто є носій головної думки?

Чи можна автора асоціювати з Марлоу?

V. Домашнє завдання:

Клас поділено на три групи: кожна група виписує цитати з описом:

1) природи Конго, 2) тубільців, 3) пільми.

Додаток Г

Програмові матеріали до уроку 4

Тема. «Образ Африки в романі. Протиставлення цивілізації й природи у творі. Сенс назви твору». «Пітьма у романі: багатозначність символу».

Ключові компетентності, які необхідно сформувати на уроці:
Учень (учениця):

- усвідомлює взаємозв'язок людини і навколишнього середовища (НЛ-1);
- розуміє необхідність захисту своїх прав і прав інших людей (НЛ-2);

Предметні компетентності.

Учень (учениця):

- аналізує образ Африки, засоби його створення; у романі Джозефа Конрада;
 - виявляє символізм і багатозначність образу пітьми;
 - розкриває протиставлення цивілізації й природи у творі як вияв ідеї твору;
 - розкриває сенс назви твору.

Було поставлено такі цілі уроку:

Учні повинні знати:

- особливості творення образу Африки у романі Джозефа Конрада «Серце пітьми»;
- символізм і багатозначність образу пітьми;
- сенс назви твору;
- стильові особливості твору та манеру письма автора.

Учні повинні вміти:

- аналізувати образ Африки, засоби його створення, покликаючись на текст;
- виявляти символізм і багатозначність образу пітьми;
- пояснювати сенс назву твору.

Додаток Д

Пітьма як образ і як символ

Пітьма і її складники	Наслідки	Сприйняття, почуття
<p>День добігав кінця у незворушній тиші й сліпучій ясності. І тільки на заході, вгорі за течією, морок щомиті ставав похмурішим, ніби його лютило наближення сонця. А сонце, врешті, здолавши свій вигинистий незбагнений шлях, поволі скотилося донизу і з розпеченої до білого жару кулі перетворилося на тьмяно-червону, позбавлену проміння й тепла, так, наче та куля мала ось-ось погаснути, смертельно вражена дотиком <i>пітьми</i>, що нависла над людським юрмищем».</p>	<p>Стара розлога ріка, що віками служила вірою і правдою людності, яка населяла її береги, безжурно спочивала у цю вечірню пору й плинула поволі, з незворушною гідністю водного шляху, що веде до найдальших закутків землі.</p>	<p>«... людина, котра шанобливо і палко віддалася, як то кажуть, «поклику моря», може заввиграшки оживити тут, у пониззі Темзи, величний дух минулого». [с.5]</p>
<p>«Але вчора тут була <i>пітьма</i>. ... Піщані узбережжя, болота, ліси, дикуни... обмаль їжі, яка надавалася б для цивілізованої людини, і сама лише вода з Темзи, щоби вгамувати спрагу». [с.8-9]</p>	<p>«То був нестримний пограбунок, особливо жорстоке масове вбивство, на яке люди йшли наосліп, як і належить тим, хто надумав помірятися силами з <i>пітьмою</i>».</p> <p>«Завоювання землі — здебільшого її просто відбирають у людей, які мають інший колір шкіри чи трохи плескатішого носа, ніж наш». [с.8-9]</p>	<p>«Тогочасним людям не бракувало мужності дивитися у вічі <i>пітьмі</i>.</p> <p>«Виправдовує її лише ідея. Ідея, на яку вона спирається: не сентиментальне прикидання, а власне ідея. А безкорислива віра в ідею — це те, що можна піднести на п'єдестал, а тоді перед ним схилитися й приносити йому жертви...» [с.8-9]</p>
<p>«...нестерпне варварство, — оте тасмниче життя глушини, що нуртує в</p>	<p>«Він (<i>римлянин, капітан, завойовник</i>) висадився на болоті, крокував через ліси і,</p>	<p>«Йому довелося жити серед непізнаного, і це було гидко. Хоч і</p>

<p>пущах, у джунглях, у серцях дикунів. У такі таємниці не посвячують. [с.8]</p>	<p>зупинившись у якомусь гарнізоні в глибині острова, відчув, як його зусібіч оточує варварство» [с.8] «Тільки поодинокі військові табори, загублені у глушині, мов голки в копиці сіна: холоднеча, тумани, бурі, болячки, вигнання й смерть — смерть, яка чигає у повітрі, у воді, у чагарниках». [с.8]</p>	<p>захопливо водночас, щó, власне, й полонило його. Захват з огиди, розумієте? Лишень уявіть собі, як йому допікав чимраз гостріший жаль, бажання втекти, безсила відраза, зневіра, ненависть... [с.8]</p>
<p>«Ось вони (береги) тягнуться перед вашими очима — веселі, похмурі, знадливі, величні, жалюгідні, нудні або ж дикі, завжди безмовні, проте у повітрі над ними ніби лунає шепіт: «Прийди і розгадай!»</p>	<p>«... береги поволі перетворювалися на болота, де мулисті потоки заливали покручені мангрові дерева [20], які, здавалося, корчилися перед нами в безсилі розпачі».</p>	<p>А споглядання берегів, повз які пропливає судно, чимось нагадує <i>роздуми над таємницею</i>.</p>
<p>То були селища, засновані кілька століть тому...».</p>	<p>«...вони й досі у порівнянні з незайманою просторінню нетрів здавалися завбільшки хіба зі шпилькову голівку».</p>	<p>Берег, уздовж якого ми рухалися, був розпливчастий, наче й досі ще не вивершений, з <i>одноманітним зловісним профілем</i>.</p>
<p>«Побували у ще кількох місцях зі сміховинними назвами, де у важкому задушливому повітрі, яке буває у жарких катакомбах, смерть і комерція вели свій запальний танок уздовж безформних берегів, облямованих згубними бурунами прибою: схоже, сама Природа хотіла <i>спинити зайд</i>, не пропустити їх далі». [с.18]</p>	<p>«Те саме діялося на річках і в їхніх гирлах, де вода сіяла смерть посеред життя».</p> <p>Було щось жалюгідне й дитинне у тих поруйнованих стінах із трави... [с.26]</p> <p>«Все довкола нагадувало мені виснажливе борсання у нічних жахіттях...» [с.18]</p>	<p>«...у моїй душі росло невиразне, проте гнітюче зачудування». [с.18]</p>

«...перед моїми очима вставав <i>величний і безмовний праліс</i> . Неосяжний простір».	«Усюди панували велич, очікування, німота».	Вдивляючись у спокій зверненого до нас обличчя неосяжного простору, я запитував себе: що це — заклик чи погроза?
Хто ми, ті, котрі забрели сюди?	Чи поталанить нам упокорити цю дичавину, чи вона упокорить нас? Я знав лише, що звідти потроху підвозили слонову кістку, а також чув, що там живе пан Курц.	І я відчував, яким великим, неохопно великим було те безмовне, а може, й глухе щось. Що чайлось у його надрах?»
«Ми просувалися черепашачим темпом, зупинялися, висаджували вояків; знову пливли, висаджували митних чиновників, які мали стягувати мито у Богом забутій глушині з мешканців кількох цинових сараїв, що тулилися довкола флагштока; знову висаджували вояків, певно, щоб ті охороняли митних чиновників». [с.16]	«Ба-бах!...» — кахикнула одна із шестидюймових гармат, блиснуло й погасло маленьке полум'я, розвіявся білий димок, тихенько просвистів крихітний заряд і... нічого не сталося. Нічого й не могло статися».	«Було щось божевільне в усіх цих діях, щось жалобно-кумедне у цьому видовищі, і це враження не зникло навіть після того, як хтось на обклавці [19] щиро запевнив мене, що десь там, у чагарях, заховався табір тубільців — він ще й назвав їх ворогами! — просто ми його не бачимо».
«Він (Курц) витягнув свою коротку, наче плавець, руку й широким жестом показав на ліс, бухту, твань, ріку...	немов позрадницьки прикликаючи затаєну смерть, сховане зло, глибоку пітьму із серця землі, що показувала нам здаля своє світле сонячне обличчя	«Була тільки велична тиша, сповнена зловісного терпіння, яка мовби чекала кінця фантазмагоричної людської навали».
«... у цих хащах тихо, напрочуд безшелесно зачалились люди».	«... люди — такі ж тихі й безшелесні, як і цей зруйнований будинок на схилі».	Усвідомлення цього «змушувало мене непокоїтися».
«... там доводилося дивитися на істоту	«.. вони виють, стрибають, корчать страшні гримаси... але вас найбільше лякало	що було у тому витті? Радість, страх, скорбота, відданість, доблесть, шал

жахливу й вільну.	усвідомлення того, що вони — такі ж люди, як і ви, — усвідомлення віддаленої солідарності з тим диким і запальним ревом».	— невідомо, але істина була точно, істина, яка скинула машкару часу»
«я не вважав, що вони нападуть».	«Вони не були лютими, що сигналізувало б про ворожість намірі».	У тих несподіваних, диких і жаских викриках мені непереборно вчувалося страждання. Так, ніби поява пароплава сповнила цих дикунів непогамовним смутком.
Прудка каламутна течія, вириваючись із серця пітьми, несла нас до моря: тепер ми пливли вдвічі швидше, ніж тоді, коли рухалися проти течії...».	«...але й життя Курца так само швидко вгасало, вгасало, вгасало, витікаючи з його серця кудись у море невблаганного часу».	
Наш пароплав поволі минав стіну старезних дерев, які терпляче дивилися вслід цьому зловісному уламку іншого світу, провіснику змін, перемог, торгівлі, різанини і ще бозна-яких благ.	дерева ... «терпляче дивилися вслід ...цьому зловісному уламку іншого світу, провіснику змін, перемог, торгівлі, різанини і ще бозна-яких благ».	дерева ... «терпляче дивилися вслід».
«Це видіння, здавалось, увійшло в будинок разом зі мною: ноші, привиди-носильники, дика юрба покірних шанувальників, морок лісів, блиск річкового плеса поміж похмурими берегами, барабанний дріб, рівний і приглушений»	«... барабанний дріб, рівний і приглушений як биття серця — серця пітьми-переможниці.	«То був момент тріумфу дикої глушини, мстивий її набіг...».

Додаток Е

Програмові матеріали до уроку 5 Узагальнення та систематизація вивченого

Тема. Урок-конкурс на кращого знавця життя і творчості Джозефа Конрада

Ключові компетентності, які необхідно сформувати на уроці:

Учень (учениця):

здійснює самооцінювання результатів власної діяльності, рефлексію (КК. Уміння вчитися впродовж життя);

застосовує комунікативні стратегії відповідно до мети і ситуації спілкування (КК. Уміння вчитися впродовж життя).

Предметні компетентності.

Учень (учениця):

- репрезентує й узагальнює свої знання про життя і творчість Джозефа Конрада;

- аналізує і розв'язує проблемні питання, які стосуються змісту роману «Серце пільми»;

- розкриває і представляє задум автора в інсценізаціях через жести, міміку, мову і зміст тексту.

Було поставлено такі цілі уроку:

Учні повинні знати:

- репрезентує й узагальнює свої знання про життя і творчість Джозефа Конрада, аналізує образ Африки, засоби його створення у повісті «Серце пільми»; основні етапи життєвого та творчого шляху Джозефа Конрада;

- проблематику повісті «Серце пільми»;

- стильові особливості твору та манеру письма автора;

- як здійснювати самооцінювання результатів власної діяльності, рефлексію;

- комунікативні стратегії відповідно до мети і ситуації спілкування (КК. Уміння вчитися впродовж життя);

- особливості командної роботи.

Учні повинні вміти:

- репрезентувати й узагальнювати свої знання про життя і творчість Джозефа Конрада;

- аналізувати і розв'язувати проблемні питання, які стосуються змісту роману «Серце пільми»;

- розкривати і представляти задум автора в інсценізаціях через жести, міміку, мову і зміст тексту;

- працювати в команді, виконувати відведену роль і підтримувати інших учасників за потреби;

- здійснювати самооцінювання результатів власної діяльності, рефлексію;

- застосовувати комунікативні стратегії відповідно до мети і ситуації спілкування.